

ارتقاء کیفیت زندگی در فضا های شهری با رویکرد رشد هوشمند ایرانی اسلامی

مطالعه موردی حوزه میانی شرقی مشهد

مژگان پورعماد (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، پردیس بین الملل دانشگاه فردوسی مشهد)

npouremad@gmail.com

محمد اجزاء شکوهی (دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، نویسنده مسوول)

shokouhim@um.ac.ir

محمد رحیم رهنما * استاد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد)

rahnama@um.ac.ir

براتعلی خاکپور (دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد،

khakpoor@ferdowsi.um.ac.ir

چکیده

یکی از گرایشهای نودر بر نامه ریزی شهری که در پاسخ به توسعه بدون برنامه و پراکندگی نا معقول شهر ها آمده رشد هوشمند می باشد که اصول آن در بافت شهر های گذشته که دارای ارزشهای پایدار و بر اساس نیاز های جامعه بوده ؛ نمود کامل داشته است لذا در دوره معاصر نیازمند استفاده از شیوه ها و الگوهای جامع نوین هستیم هدف از این پژوهش بازشناسی و تطبیق شاخصهای شهر ایرانی اسلامی با ایده جهانی رشد هوشمند که اصول مشترک آن در حوزه میانی شرقی مشهد مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرد روش تحقیق توصیفی و تحلیلی می باشد و برای گرد آوری داده ها بر اساس مطالعات کتابخانه ای و اسنادی و پرسشنامه ؛ حجم نمونه ای از ساکنین و زائرین هر کدام به تعداد ۳۸۵ نفر وبا استفاده از نرم افزارهای Smart pls, Spss , Exell در دو بخش یافته های توصیفی و استنباطی تجزیه و تحلیل شدند یافته های پژوهش از تطبیق شاخصهای رشد هوشمند در شهر ایرانی اسلامی نشان دهنده ۵۶ معیارهای تلفیقی و ۶۳ زیر معیار جهت معیارهای نوین رشد هوشمند ایرانی اسلامی دراستای تدوین الگوی پایداری و ارتقاء کیفیت زندگی در بافتهای شهر ایرانی برای طرحهای آینده می باشد؛ معیارها ی رشد هوشمند و شهر ایرانی اسلامی باهم مشابهت زیادی داشته و دارای یک بنیان و ریشه مشترک می باشند؛ در شاخصهای کیفیت زندگی از نظر ساکنین در حوزه میانی شرقی نواحی ۱ منطقه ۵ و ۶ با میانگین ۲,۹۷۰ نامطلوب ارزیابی شد و از نظر زائرین با میانگین ۳,۱۰۱ نامطلوب ارزیابی شد شاخص ها در دو گروه ساکنین و زائرین با هم مقایسه شده اند و بالاترین میانگین شاخص

ها مربوط به زائرین می باشد و در کل رضایت مندی از نظر کالبدی در بالاترین رتبه با ۳,۲۹ و رضایت مندی زیست محیطی در رتبه دوم با ۲,۸۵ و رضایت مندی اقتصادی در رتبه سوم با ۲,۳۹ و رضایت مندی اجتماعی در رتبه چهارم با ۱,۴۷ قرار دارد و پیشنهاد میشود جهت بسط هرچه بیشتر بر نامه ریزی رشد هوشمند در شهر های ایرانی و تحقق این نظریه در ادبیات شهرسازی و مدیریت شهری کشور توجه به فرهنگ سازی و تدوین ضوابط رشد هوشمندبومی در طر حهای فرادست انجام گردد.

کلیدواژه‌ها: رشد هوشمند؛ شهر ایرانی اسلامی؛ کیفیت زندگی؛ توسعه پایدار

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مساله

ساختار و سیمای شهر های ایرانی در دوران مدرنیسم و پست مدرنیسم تحولات شگرفی داشته و بحران هویت و بی‌نظمی در شهرها به یکی از چالشهای روز تبدیل شده است این بی‌هویتی پس از نفوذ فرهنگ مدرن باعث عدم ارتباطی منطقی با معماری شهری گذشته شده است؛ لذا جوامع امروز، در پی شناسایی ارزش های نهفته هویت گذشته است. هویت مفهومی پویاست که در گذر زمان دچار تحول می‌شود و در یک محیط و مکانی بر اساس اعتقادات؛ فرهنگ و تاریخ شکل می‌گیرد؛ (مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۱۱۶) با توجه به متون اسلامی و فرهنگی ایرانیان، اصول سازنده شخصیت و هویت یک فرد مسلمان برگرفته از دین اسلام است و در واقع اثری با هویت است که مظهر تجلی پایداری باشد (مهدوی‌نژاد و دیگران؛ ۱۳۹۴) و آنچه که می‌تواند در شهر هویت ایرانی اسلامی باشد یک الگوی فیزیکی ثابت لا یتغیر نیست بلکه مفهومی است که در هر زمانی و مکانی و با فناوری؛ دانش؛ متناسب با آن زمان تجلی خاص خود را دارد (پورعماد؛ ۱۳۸۶)؛ شهر اسلامی بر گرفته از زبان قرآن است و مبانی آن ریشه در اعتقادات و باورهای آسمانی و معنوی ایرانیان دارد و شهرهای با فناوریهای برتر و توسعه پایدار برای تمام بشریت در همه اعصار است؛ هویت و شخصیت این شهرها وابسته به مباحث کیفی و ادراکی در عرصه معماری و شهرسازی است. شهر های ایرانی در طول زمان تکامل تدریجی یافتند (خاکپور و دیگران؛ ۱۳۹۳) و امروزه به علت استفاده از طرح ها و برنامه های جهانی که دارای سنخیت کمی با فرهنگ و شهر سازی ما هستند نیاز به استفاده از رویکردهای جدید بومی می باشد که شاخصهای آن دارای اصول مشترک با اصول نوین جهانی است و چون رویکردهای نوین بر مبنای نیازها و مسائل همان جامعه هستند معیارهای تطبیق و هماهنگ سازی با رویکردهای نو جهانی امری اجتناب ناپذیر می باشد. رشد هوشمند در پاسخگویی به مشکلات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و الگوی پراکنده شهری با هدف ارتقای کیفیت زندگی شهری و

دستیابی به افزایش حمل و نقل عمومی و تراکم؛ ترکیب کاربری ها، کاهش انرژی، افزایش دسترسی پیاده و... می باشد (Chrysochoou et al, 2012: 188) که این معیارها در شهر های ایرانی نمود کامل داشته است رویکرد نوین رشد هوشمند بومی یک دگرگونی از برنامه ریزی به منظور دستیابی به جوامعی با کیفیت بالاتر و متنوع تر در شهر های ایرانی است و می بایست برای دستیابی به این اصول؛ استراتژیها، سیاست ها و راهبردهای تطبیق پذیر با آن جامعه را مطرح نمود در این رابطه شرق مشهد بواسطه مجموعه حرم مطهر حضرت رضا (ع) در کانون توجه قرار داشته و حساسیت های زیادی را در مقیاس ملی دربر دارد بر اساس مطالعات مشاور آرمانشهر ابعاد اقتصادی الگوهای سکونت در وضع موجود حوزه میانی شرقی بر اساس متوسط درآمد خانوارها در دهک های درآمدی و پایگاه اجتماعی و اقتصادی پایین تر از کل شهر مشهد می باشد (آرمانشهر؛ ۱۳۸۸) حوزه دارای فرصتهای نزدیکی به حرم مطهر و نزدیکی به بازار و مرکز شهر و دسترسی آسان به مراکز تجاری و خدماتی و دارای زیرساختهای اساسی مناسب به ویژه شبکه حمل و نقل راه آهن و تر مینال و مترومی باشد هدف شناسایی و بررسی وضعیت کیفیت زندگی و ارتقاء آن با توجه به پتانسیل حرم مطهر و امکان توسعه برای مسکن و زائر سرای ارزان قیمت می باشد و می بایست به عنوان یک ضعف پایین بودن کیفیت زندگی شناسایی شود تا منطقه از این فرصت خوب استفاده کند امروزه این حوزه نیاز به تداوم حیات دارد تنزل شاخصه های کیفی در فضا های شهری باعث اثر متقابل تنزل کیفیت زندگی شهری شده است و در نتیجه محل هایی نا امن؛ زشت؛ ناسالم و دارای آلودگی های بصری و محیطی و غیر انسانی تبدیل گشته و در بسیاری از نقاط حالت بحرانی پیدا کرده است و نیاز مبرم به طراحی و برنامه ریزی منسجم و هماهنگ برای این فضا ها را ایجاد می نماید؛ پژوهش فوق با هدف تلفیق شاخصهای شهر های ایرانی اسلامی با معیارهای رشد هوشمند و بررسی شاخصهای کیفیت زندگی از دیدگاه ساکنین و زائرین در حوزه میانی شرقی می باشد و نتایج آن می تواند در بسط هرچه بیشتر برنامه ریزی رشد هوشمند بومی در راستای ارتقاء کیفیت زندگی فضا های شهر ایرانی موثر واقع شود.

۱.۱.۱. هدف تحقیق

هدف از این نوشتار بررسی شاخص های معماری شهری ایرانی اسلامی با نظریه معاصر رشد هوشمند که شاخصهای هر کدام مشخص و معیارهای تلفیقی استخراج و با تعریفی نوین ارائه می شود و در نهایت بررسی وضع موجود بافت حوزه میانی شرقی مشهد در ارتباط با شاخص های کیفیت زندگی با رویکرد رشد هوشمند بومی می باشد.

۲،۱،۱. سوالات تحقیق

۱- آیا شاخصهای رشد هوشمند با مولفه های شهر ایرانی اسلامی مشابهت دارد؟

۲- وضعیت شاخصهای کیفیت زندگی در حوزه مورد مطالعه از نظر ساکنین و زائرین چگونه است؟

۳،۱،۱. فرضیه های تحقیق

به نظر می رسد بسیاری از شاخصهای رشد هوشمند با معیارهای شهر ایرانی اسلامی مشابهت دارد.

به نظر می رسد در محدوده مورد مطالعه شاخصهای کیفیت زندگی از نظر ساکنین در سطح پایین و از نظر زائرین از سطح بالایی برخوردار می باشد.

۲،۱. پیشینه تحقیق

مروری بر ادبیات تحقیق نشان می دهد که در دو دهه ی گذشته راهبرد رشد هوشمند روشی برای جلوگیری از پراکندگی شهری می باشد تحقیقات زیادی در این زمینه انجام شده از جمله شهر متمرکز در مقابل پراکندگی در امریکا که در آن متغیرهایی برای تشخیص تمرکز از پراکندگی ارائه شده است؛ (Yu-Hsin Tsai, 2003) رابینسون مطالعه ای در سال ۲۰۰۲ با عنوان سابقه پراکندگی در منطقه سیاتل انجام داده است که در آن الگوی پراکندگی شهری را که سبب قطعه قطعه شدن زیستگاه ها شده و حیات وحش و محیط را در معرض خطر قرار داده است بررسی کرده است (پوراحمد و دیگران، ۱۳۸۹)؛ گالستر و همکارانشان در سال ۲۰۰۱؛ هشت شاخص شامل تراکم؛ پیوستگی؛ تمرکز؛ خوشه بندی؛ مرکزیت؛ هسته ای بودن؛ کاربری مختلط و مجاورت را در پراکندگی ارائه دادند. (Galaster et.al 2001 : 685) رشد هوشمند در سال ۱۹۹۷ به عنوان بخشی از قانون حفظ واحدهای همسایگی و رشد هوشمند شهری بکار گرفته شد (Daniels, 1997) با وجود مزایای زندگی در حومه شهر، برخی از رهبران سیاسی و فعالان اجتماعی در ۱۹۷۰ جنبش ضد پراکندگی را بوجود آوردند (Smart Growth, 2009) به اعتقاد داوون از موسسه بروکینز رشد هوشمند توسعه ی پیرامونی را محدود میکند؛ کاربری زمین با تراکم بالا را تشویق می کند؛ بر منطقه بندی مختلط تأکید می کند؛ سفر با وسایل شخصی را کاهش می دهد؛ بر بازسازی و تجدید مناطق قدیمی توجه دارد و فضاها را باز حمایت می کند. (قربانی، ۱۳۸۷) ازدیدگاه فریس رشد هوشمند شهر توسعه متراکم شهری است که باعث ارتقاء کیفیت زندگی در لبه های شهری می شود (صارمی ۱۳۹۲: ۲۹۹) و در نهایت اصول ده گانه ی رشد هوشمند از سوی آژانس حفظ محیط زیست آمریکا ارائه شد همینطور محققان آمریکایی در سال ۱۹۵۵ با تأسیس انجمن بین المللی برای مطالعه درباره کیفیت زندگی، این مفهوم را به صورت نهادینه درآوردند. (Veenhoven, 2007) کیفیت زندگی یکی از مزایای رشد هوشمند می باشد و در پایش سیاست های عمومی رشد هوشمند و در فرایند پویای برنامه ریزی ابزاری کارآمد برای سنجش اثرگذاری اقدامات و ارتقای کیفیت زیست فضا های شهری به حساب می آید.

درباره ی مفهوم شهر و شهرنشینی و ویژگی شهر در قلمرو فرهنگ اسلامی، نظریه ها و دیدگاههای مختلفی وجود دارد ولی همه بر اینکه شهر اسلامی نوعی ارتباط ذاتی کلی و ساختاری بین دین و فضاهای مصنوع شهری است توافق دارند. قدیمی ترین سند مربوط به ویلیام ماری است که اصطلاح شهر اسلامی را خلق کرده و اعتقاد به اینکه تمدن اسلامی با حیات شهری پیوند دارد؛ مفهوم کلاسیک شهرهای اسلامی به شهرهای اسلامی ایرانی؛ عثمانی؛ مغربی؛ اسپانیایی و... که در ویژگیهای عمومی مشترک و در ویژگیهای خاصی متفاوتند اما، جورج ماریه و ژانت ابولند؛ ریچاد فرای، سیناسور، آرمسترانگ، ابن خلدون، ولش... اسلام را منشاء تمدن و مشوق شهرسازی دانسته اند؛ پاره ای از کارهای خاورشناسان در مورد شهر اسلامی عبارتند از: سوازه در مقاله حلب، السیسیف در مقاله دمشق و کلود گارستن کتاب گابو در مورد شهرهای ایران، قاهره؛ بغداد و کتاب بسیم سلیم حکیم در کتاب شهرهای عربی اسلامی به طور مفصل بسیاری از شهرهای اسلامی را تحلیل نموده است (اداره تئیمیر ممتلكات الاوقاف ۱۹۹۳) "کریم پیرنیا پنج اصل پایه را در معماری و شهرسازی بیان می کند که شامل "مردم واری؛ درون گرایی؛ خود بسندگی؛ پرهیز از بیهو دگی؛ نیارش (پیرنیا، ۱۳۶۴) می باشد و عناصر اصلی آن در شهرها راحله؛ مسجد؛ مدرسه خانه؛ باغ؛ میدان؛ شهر اسلامی مجموعه ای از مناطق و محلات متجانس و همگن می داند شهر اسلامی منحصر به کالبد یا زمان خاصی نیست و باورها و اعتقادات و فرهنگ حاکم بر شهر بر کالبد تاثیر دارد تعالیم اسلامی را می توان یکی از زمینه های پایه گذاری نظریه توسعه پایدار در جهت کمال جویی جهان هستی دانست.

3. روش شناسی تحقیق

1.3. روش تحقیق

روش تحقیق از نوع کیفی؛ توصیفی / تحلیلی است که با بررسی نظریه ها و دیدگاهها به تطبیق شاخصهای ایرانی اسلامی و رشد هوشمند و کیفیت زندگی پرداخته میشود محدوده مورد مطالعه این پژوهش حوزه میانی شرقی مشهد با تاکید بر نواحی منطقه ۵ و ۶ شهرداری می باشد قسمت اول شاخصهای پیشنهادی معیارهای رشد هوشمند و شهر ایرانی اسلامی بر اساس مطالعات کتابخانه ای و اسنادی و منابع موجود تحلیل محتوا شده است مبانی تئوریک این پژوهش نظریه رشد هوشمند می باشد که با تکیه بر ادبیات مفهومی آن سعی دارد که مدلی برای تهیه اصول آن که سازگار با توسعه یافت های شهر ایرانی و در راستای ارتقاء کیفیت زندگی در فضا های شهری است ارائه دهد چارچوب تئوریک این مدل سازمان حفاظت محیط زیست ایالات متحده U.S. Environmental Protection Agency و Smart Growth Network, 2000, Smart Growth Anthony Downs 2005 پایه گذارده شده است به منظور تطبیق شاخصهای رشد هوشمند در شهر ایرانی اسلامی معیارهای تلفیقی استخراج و سپس زیر معیارها بیان و مشخص می گردد و در نهایت معیارهای نوین رشد هوشمند بومی ارائه میگردد و در راستای این معیارها داده های مورد نیاز

تحقیق، پرسشنامه شاخصهای کیفیت زندگی به ترتیب در چهار بعد کالبدی با ۲۳ و ۳۴ شاخص؛ اقتصادی با ۷ و ۴ شاخص؛ اجتماعی با ۹ و ۱۴ شاخص و زیست محیطی با ۵ و ۴ شاخص از شهر وندان و زائرین در حوزه میانی شرقی نواحی ۱ منطقه ۵ و ۶ سنجش می شود که حجم نمونه برای ساکنین و زائرین هر کدام به تعداد ۳۸۵ نفر می باشد در این پرسشنامه به منظور ارزیابی هر یک از گویه‌ها از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت استفاده شد .

شکل ۱-۱- حجم نمونه در بخش ساکنین - زائرین مأخذ: یافته‌های تحقیق

گروه	حجم جامعه	حجم نمونه	تعداد برگشت داده شده	درصد بازگشت
شهروندان و ساکنین	بیشتر از ۱۰۰ هزار نفر	۳۸۵	۳۸۵	۱۰۰ درصد
زائرین	بیشتر از ۱۰۰ هزار نفر	۳۸۵	۳۸۵	۱۰۰ درصد

برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد ابزار اندازه گیری به روش آلفای کرونباخ با استفاده از فرمول زیر مقدار ضریب آلفا حاصل می شود.
$$r_a = \frac{j}{j+1} \left(1 - \frac{\sum S_j^2}{S^2} \right)$$
 پایایی از سه طریق بررسی ضرایب بارهای عاملی، ضرایب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی صورت می پذیرد به طور معمول مقادیر بیش از ۰,۷ برای این ضریب می تواند آن را تأیید نماید و در روایی همگرا (Convergent ity) که در آن معیار AVE نشان دهنده میانگین واریانس به اشتراک گذاشته شده بین هر متغیر با سوالات خود می باشد و برای AVE این مقدار ۰,۵ می باشد و تمامی معیارها در قسمت سنجش بارهای عاملی تحقیق مقدار مناسبی دارند، می توان مناسب بودن وضعیت پایایی، و روایی همگرای تحقیق را تأیید ساخت.

شکل ۱-۲- معیار AVE مأخذ: یافته‌های تحقیق

متغیر تحقیق	AVE زائرین	AVE ساکنین
اقتصادی	۰.۵۱۲	۰.۵۴۳
اجتماعی	۰.۵۲۳	۰.۵۷۵
کالبدی	۰.۵۷۳	۰.۵۱۲
زیست محیطی	۰.۵۸۱	۰.۷۸۵
کیفیت زندگی	۰.۵۹۷	۰.۵۴۹

شکل ۱-۳- آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی متغیرها مأخذ: یافته‌های تحقیق

متغیر تحقیق	پایایی ترکیبی زائرین	پایایی ترکیبی ساکنین	آلفای کرونباخ
اقتصادی	۰.۷۳۵	۰.۸۵۵	۰.۷۸۹
اجتماعی	۰.۸۰۲	۰.۸۶۸	۰.۸۳۰
کالبدی	۰.۸۹۴	۰.۸۶۹	۰.۸۳۶
زیست محیطی	۰.۷۹۴	۰.۹۱۶	۰.۸۶۳
کیفیت زندگی	۰.۸۳۷	۰.۸۲۸	۰.۷۲۴

برای آزمون هاز نرم افزار Exell , Smart pls, Spss و آزمون تی تست تک نمونه ای برای بررسی میزان مطلوبیت هر متغیر و شاخص تحقیق؛ آزمون رتبه بندی فریدمن برای رتبه بندی متغیرهای فرعی و اصلی تحقیق؛ آزمون آنالیز واریانس و تی مستقل برای بررسی شاخص ها بین گروه های جمعیت شناختی و نمودار رادار برای بررسی وضع متغیرهای تحقیق با حد مطلوب استفاده شده است.

شکل ۱-۴-رتبه بندی متغیرهای تحقیق مأخذ: یافته های تحقیق

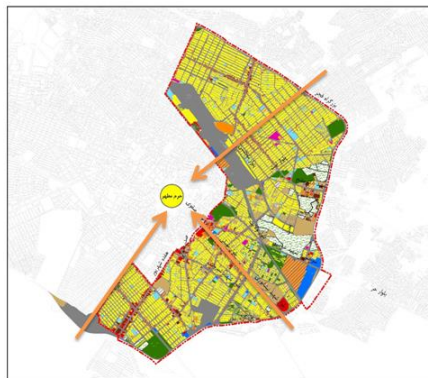
رتبه ها	رتبه ها ساکنین	رتبه هازائرین	متغیرهای تحقیق
۲.۹۵	۳.۶۲	کالبدی	
۳.۰۵	۲.۶۴	زیست محیطی	
۲.۳۶	۲.۴۲	اقتصادی	
۱.۶۳	۱.۳۲	اجتماعی	
۳۲۴.۷۶۲	۶۴۷.۸۰۷	کای اسکور	
۳	۳	درجه آزادی	
۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	سطح معنی داری	

۳.۲. منطقه مورد مطالعه

شهر مشهد از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۰ با رشدی معادل ۸/۱ درصد از جمعیت ۲۴۰۰۰۰ نفر به ۲/۷۷۲/۲۸۷ رسید و کالبد شهر به طوری رویه ای با گسترش ۱۰/۳ درصد باعث مشکلات فراوانی شده است (ثقة الاسلامی، ۱۳۹۱) همینطور وجود سالانه حدود ۲۰ میلیون نفر زائر موجب شده که شهروندان مشهدی و ساکنان حوزه میانی شرقی به تدریج محل سکونت دائم خود را ترک کرده و کاربری مسکونی آن نیز به سایر فضاهای فعالیت خدمات تخصیص یابند نتیجه ی این امر، بریدگی رابطه ی تاریخی فرهنگی شهر با گذشته ی آن و برهم خورد تعادل زیستی درحوزه ی مرکز شهر است؛ در ابتدا ساختار حوزه مرکزی، به مرکزیت حرم مطهر و میدان شهدا به صورت شعاعی شکل گرفته و سپس حوزه میانی شرقی تحت تاثیر آن شکل گرفته است؛ مسیرهایی که ساختار اصلی شبکه موجود درون این حوزه را شکل میدهند شامل بولوار طبرسی، بولوار مصلی، بولوار امام رضا از جمله محورهای شعاعی درون حوزه بوده که به مرکزیت حرم مطهر شکل گرفته است (شکل ۱-۵)؛ کل جمعیت حوزه میانی شرقی

مشهد بر اساس آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵؛ ۴۰۷۳۳۲ نفر بوده است (آرمانشهر، ۱۳۸۸) حوزه میانی شرقی مشهد ۲۶۰۳ هکتار وسعت دارد و سازمان کالبدی آن عمدتاً بافت ارگانیک با ۹,۵۲ درصد ویافت شطرنجی در حدود ۵۸/۷۲ درصد از کل حوزه می باشد (همان، ۱۳۸۸). قدمت اکثریت ساختمانهای حوزه بالا بوده و میزان ساخت و ساز در بافت خیلی کم می باشد قرا گیری راسته ها و پهنه های متعدد با کاربری غالب تجاری در حوزه باعث پررنگ گردیدن نقش این کاربری در حوزه می باشد و بیانگر وضعیت بالنسبه مناسب وضعیت سطح و سرانه این کاربری می باشد. اراضی بایر و مخروبه نیز ۶۸ هکتار از اراضی را به خود اختصاص داده اند که نشان دهنده پتانسیل بالاتر این منطقه در جهت توسعه آتی و استفاده مجدد از این اراضی می باشد .

شکل ۱- ۵- مسیر هاو دید مستقیم به حرم مطهر در حوزه میانی شرقی مأخذ: یافته های تحقیق

لذا به منظور رفع تنگنا ها و بهبود وضعیتهای نامطلوب و تداوم بافت و باززنده سازی آن نیازه حفظ و تقویت و سامان بخشیدن شاخص های رشد هوشمند و معماری شهری ایرانی اسلامی در بافتها هستیم؛ بافت حوزه میانی شرقی مشهد بواسطه نزدیک بودن به حرم مطهر حضرت رضا (ع) به عنوان مهمترین فرصت های توسعه درونی شهر می تواند نقش اساسی در ارتقاء کیفیت زندگی شهر وندان و زائرین و تحقق چشم اندازهای توسعه شهر مشهد مقدس بواسطه رشد هوشمند داشته باشد.

۴. مبانی نظری تحقیق

۴.۱. اصول رشد هوشمند شهر

امروزه یکی از رویکردهای اساسی و مهم در بر نامه ریزی شهری پایدار رشد هوشمند و مخالفت با توسعه پراکنده می باشد نظریه رشد هوشمند به اعتقاد بسیاری از بر نامه ریزان مبنی بر پیا مدهای نامطلوب رشد مداوم حومه های پراکنده بود (Dowens, 2005) و این راهبرد می تواند به تعدیل و رفع مشکل پراکندگی در شهرها کمک کند (Hawkins, 2011: 687) رشد

هوشمند به اصول توسعه و شیوه های برنامه ریزی دلالت دارد که نتیجه آن الگوهای کارآمدتر حمل و نقل و کاربری زمین است (Litman, Todd, 2011: 5). واژه رشد هوشمند در فرهنگ لغت شهرسازی به عنوان توسعه پایدار، توسعه ای بر پایه حمل و نقل عمومی و کاهش اثرات سوء توسعه بر محیط زیست تعریف شده است. (Cowan, 2005: 357) رشد هوشمند شهری بر ده اصل کلیدی ۱- کاربری ترکیبی ۲- بهره گیری از طراحی ساختمان های فشرده ۳- ایجاد طیفی از گزینه ها و شیوه های مسکن ۴- ایجاد همسایگی قابل دسترس توسط پیاده ۵- ایجاد محیطهای جذاب با تا کید شدید بر مفهوم مکان ۶- حفظ فضاهای باز، زمین های کشاورزی، زیبایی های طبیعی ۷- تقویت و هدایت توسعه به سمت مناطق موجود ۸- ایجاد شیوه های حمل و نقل متنوع ۹- تصمیمات توسعه ای قابل پیش بینی، عادلانه و از نظر هزینه ها موثر ۱۰- تشویق همکاری های قوی جامعه ای استوار است. (رهنما؛ ۱۳۸۷: ۴۶، Smart Growth Network, 2000)

2.4. مزایای رشد هوشمند

رشد هوشمند می تواند از طریق مزایای قابل توجه محیط زیستی؛ اقتصادی؛ اجتماعی و کالبدی ارتقاء کیفیت زندگی را در اثرات زیست محیطی؛ حفظ فضا های باز؛ کاهش انتشار گاز های گلخانه ای؛ کاهش هزینه های انرژی؛ افزایش گزینه های اجتماعی؛ ارتقاء سلامت عمومی؛ به حداقل رساندن تعداد و طول سفر ها؛ جذب سرمایه گذاری ها؛ به ارمغان آوردن (U.S.BTS, 2001)

3.4. انتقادات وارد بر رشد هوشمند

رشد هوشمند توسط سازمانها و افراد مختلف مورد انتقاد قرار گرفته است

شکل ۱-۶- انتقادات رشد هوشمند مأخذ: (Baum, 2005, 14 Garcia, 2010: 201 freeman, 2001: 71 Caruthers & Ulfarsson, 2003: 315 Litman, 2011: 2-3)

انتقادات رشد هوشمند	
	مصرف کنندگان وابستگی به خودرو پراکنده رویی را ترجیح می دهند
	ترجیح مردم به خانه های تک واحدی بزرگ و جوامع اتومبیل محور
	عدم توانایی رشد هوشمند شهری در مدیریت گسترش های شهری
	رشد هوشمند مقررات را افزایش داده و آزادی را کاهش می دهد
	اشغال فضای باز شهرها و صدمه به کیفیت زیست محیطی شهر
	سرمایه گذاری در حمل و نقل عمومی مقرون به صرفه نیست
	عدم توجه به مشکلات شهرها مانند زوال بخش های مرکزی
	باعث سهمیه بندی زمین و محدود ساختن پویایی می شود
	رشد هوشمند در استطاعت بودن مسکن را کاهش می دهد
	عدم پاسخگویی به افزایش پیش بینی شده تعداد خانوارها

متمرکز شدن فعالیت ها در شهرها و تهدید روستاها
رشد هوشمند ازدحام و آلودگی را افزایش می دهد
هزینه خدمات عمومی را افزایش می دهد
مانع توسعه اقتصادی می باشد

4.4. کیفیت زندگی

یکی از رویکردهای نوین در زمینه اصلاح و گسترش مفهوم توسعه رشد هوشمند، مطرح شدن کیفیت زندگی و دخالت دادن شاخص های کیفی در ابعاد توسعه شهری است؛ طبق واژه نامه جغرافیای انسانی (Geography Dictionary of Human) کیفیت زندگی Quality of Life رفاه عمومی افراد و جامعه است و برای نشان دادن میزان رضایتمندی افراد از زندگی و به عبارتی معیاری برای تعیین رضایت افراد و گروه های ساکن در شهر است (قالیباف و دیگران: ۱۳۹۰:۵۳) و ارتقاء جنبه های کیفی زندگی، حفظ محیط زیست، همبستگی ملی و فراهم آوردن شرایط لازم جهت مشارکت مردم در سطوح مختلف را داراست (غفاری و امیدی، ۱۳۸۸:۱۰۰) حفظ فضا های باز یکی از الزامات نیل به فضا های با کیفیت زندگی می باشد رشد هوشمند حامی فضا های باز بوده و این کار از طریق هدایت رشد به سوی جوامع موجود عملی می سازد (internationalcity/county Mangement Association&Smart Growth Network, 2011:43) کیفیت زندگی، مفهومی پیچیده و چند وجهی است که تحت تأثیر مولفه هایی چون زمان و مکان، ارزش های فردی و اجتماعی قرار دارد (Epley and Menon, 2008) براین اساس کیفیت زندگی واقعیات عینی، ادراک ذهنی، بهزیستی، برخورداری، محیط فیزیکی و رضایت از زندگی است و یافته های آن می تواند برای بازشناسی استراتژی های سیاسی قبلی و طراحی سیاست های برنامه ریزی نوین آینده استفاده شوند. (Lee, 2008:1207) به کارگیری مفهوم کیفیت زندگی، در واقع واکنشی علیه توسعه تک بعدی در مقیاس شهر است و یکی از نتایج توجه به مفهوم کیفیت زندگی در فرایند برنامه ریزی و طراحی شهری، تأثیرات مطلوب آن بر حیات معنوی شهروندان می باشد که در شهر های گذشته بسیار مد نظر بوده ولی در دوره معاصر، کمتر مورد توجه قرار می گرفت؛ این امر به نوبه خود مستلزم شناخت نیازمندی های انسانی و تنوع آن هاست (مهدیزاده و دیگران ۱۳۸۵:۴۶) یکی از مهمترین ابعاد مفهوم کیفیت زندگی در شهر پایدار؛ عامل اجتماعی، اقتصادی؛ کالبدی؛ زیست محیطی و موضوع رضایتمندی می باشد در واقع مفهوم توسعه پایدار با افزایش کیفیت زندگی ممکن می گردد (بحرینی، ۱۳۷۷) توسعه پایدار شهری بر اصلاح و بهبود کیفیت زندگی شهروندان تأکید دارد (Moughtin; 2006)

5.4. شهر ایرانی اسلامی

شهر پایگاه اصلی تمدن انسانی و تبلور ذهنی و تکنولوژیک بشر است " (سیف الدینی، ۱۳۷۸) "شهر ایرانی اسلامی مکان تحقق تمدن بوده و از نظر مفهومی منبعث از اصول دین مبین اسلام و در معنا دارای ارزش های پایدار مبتنی بر بینش عرفانی ایرانی و در

مصادق مبتنی بر ویژگیهای بستر طبیعی؛ فرهنگی و تاریخی بوده و در هر یک از بازه های زمانی متناسب با ویژگی ها و نیازمندیهای مراتب گوناگون معنوی و مادی جوامع انسانی و با استفاده بهینه از علوم و فناوری و مهندسی شکل می گیرد" (مصوبه شورای عالی شهر سازی و معماری کشور، ۱۳۹۱) شهر بر پایه جهان بینی ساخته می شود و عالی ترین نمود اشغال و تصرف فضا بر مبنای عقیده است و برای خود چشم انداز ویژه ای خلق می کند که " نشان دهنده هویت؛ اعتقادات مردم یک ناحیه و ساکنان یک منطقه است" (قره خلو، ۱۳۸۶) شهر اسلامی شهری است که به طور نسبی بر اساس اصول و آموزه های قرآنی و نبوی ساخته شده است " (Jamalinezhad, 2002) شهری که بر اساس فرهنگ اسلام ساخته شده است؛ "عامل مسلط دین اسلام و تمام شاخصها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر بر اساس این عامل نظام و هویت می یابند" (ایازی، ۱۳۸۷) و وحدت و وابستگی درونی به طور بی واسطه در معماری متجلی است. واژه المدینه ۱۴ مرتبه؛ بلد و البلاد ۵ مرتبه در قرآن کریم آمده است اسلام در ماهیت خود دین شهری محسوب می شود (Abu-Lughod, 1987)؛ احکام و قوانین در شئون زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مردم با تمام جزئیات آن دخالت داشته و حتی شکل ظاهری شهرها نیز متأثر از آن بوده است (Osman, 1997) و مولفه های توحید؛ حرمت و امنیت؛ حیات و زندگی؛ کسب و کار و روزی حلال؛ تفکر اندیشه و آزادی؛ عمران و آبادی و پاکیزگی و خصلت آن اصل خدا محوری؛ استقلال و تساوی مدنی؛ عدالت..... و (خسروی؛ ۱۳۹۲) اینها با توجه به قرآن کریم؛ سنت؛ احادیث قدسی؛ فقه و اجتهاد در چارچوب جهان بینی در شکل دهی محیط موثرند. معماری شهری ایران تحت شرایط اقلیمی، فرهنگی، سیاسی، مذهبی دارای مولفه ها و مفاهیم عمیق و منحصر بفردی است که از پایداری این الگوها در گذر زمان خبر می دهد عوامل و پدیده های گوناگون طبیعی و مصنوعی در شکل دهی آن نقش دارند که پدیده های محیطی و خصوصیات کارکردی و جنبه های زیبایی شناسی از دیگر عوامل موثر در شکل یابی آن هستند و اعتقادات و باورها، سنتها، الگوهای رفتاری، تکنولوژی، دانش و بر آن.. موثر است. معماری شهری که جولانگاه حضور طبیعت؛ آب؛ نور به سبک و سیاق خاص خود است و پدید آورنده الگوهای بی نظیر پیوند و در هم تنیدگی و یگانگی معماری و شهر است (شیخ زین الدین؛ ۱۳۷۵)، پیوندی که تا ثیرات ساختاری و شکلی را و جنبه های معنوی و مفهومی را پدید می آورد؛ که مجموعه این عناصر نمایانگر هویت و در مفهوم کلی نشان دهنده شاخص های فرهنگی این سرزمین است؛ " و دارای پنج اصل شامل " مردم واری؛ درون گرایی؛ خود بسندگی؛ پرهیز از بیهودگی؛ نیارش است (پیر نیا، ۱۳۶۴) اصل اهتمام در نمایش درونگرایی در شهر های ایرانی اسلامی به همراه سایر ارزشها از جمله محرمیت، امنیت، آرامش، خلوت، اجتناب از ریا و خودنمایی، اجتناب از تفاخر، سادگی، تنظیم شرایط محیطی در اقلیم سخت و توجه به درون سبب شد تا یک نوع سلسله مراتب قوی، روشن و منحصر به فرد تجلی یابد (Hisham, 2003) لذا اصول و معیارهای الگوی مطلوب توسعه ای شهر ۱- حضور معنی دار انسان ۲- سلسله مراتب فضایی ۳- اصل وحدت و هویت نقاط شهری ۴- اصل تمرکزگرایی ۵- اصل ممنوعیت اسراف و تبذیر ۶- اصل هماهنگی ۷- اصل زیبایی ۸- اصل مردم وارگی ۹- اصل

آرامش بخشی ۱۰- اصل همجواری، ۱۱- رازگونگی و قدسیت ۱۲- فضای مثبت و ایجاد احساس فضای سه بعدی ۱۳- اصل کاربرد در ساخت فضاهای درون گرا و برون گرا ۱۴- اصل تساوی و برابری می باشد (بزرگمهری، ۱۳۷۴) و مولفه های ریخت شناسی شهر ۱- مسجد جامع ۲- سوق ۳- ارگ ۴- محلات مسکونی ۵- شبکه خیابانی ۶- حصار ۷- مناطق پیرامونی (Saoud, 1997) است؛ "شهر ایرانی اسلامی مجموعه ای از مناطق و محلات متجانس و همگن است و عدم تفکیک طبقات اجتماعی از خصیصه های بارز محلات است از طرف دیگر همکاری و تعاون بین افراد یک محله و حمایت اجتماعی و اقتصادی آنان تامین امنیت اجتماعی می کند فعالیت محله در سه بخش اقتصادی اجتماعی فرهنگی است (Wirth, 1982) در بخش اجتماعی مشارکت افراد محله از طریق شورا و پرداختن به مسائل آموزشی؛ مدرسه سازی؛ کنترل مسائل اجتماعی و تعاون بین محله ای است و در بخش فرهنگی وجود مساجد؛ تکایا و حسینیه در ساختار محله اکثر شهر های ایران اسلامی؛ واحدی اجتماعی و عملکردی بوده و نیاز ساکنین را برطرف می نموده است به عقیده ولش مسجد یک مکان خاص و مهمترین گونه ساختمان اسلامی است که با معادلهای یهودی و مسیحی خود یعنی کنیسه و کلیسا تفاوت دارد؛ و موجب پیوند درون محله و بیرون محله بوده است" (انصاری، ۱۳۸۱) غالب محلات درونگرا بوده اند؛ (صارمی ۱۳۹۲) نقطه ثقل محله شامل بازارچه؛ مسجد؛ مدرسه؛ حمام که در کنار یکدیگر آمده و در میان محله استقرار داشته محل تقاطع راههای اصلی بوده و شبکه راههای محله تا آخرین واحد مسکونی محله را در بر می گیرد (غلامی و همکاران؛ ۱۳۹۴) در شهر ایرانی اسلامی کالبد و سیما دارای ریشه های پایدار بوده و این نوع سلسله مراتب که بر اساس مقیاس انسانی تنظیم می شده باعث بالا بردن ارتقاء کیفیت زندگی در بافتهای گذشته می شده است.

شکل ۱ - ۷- شاخص های محله ایرانی اسلامی

مأخذ	شاخص های محله ایرانی اسلامی	بافت محله
(گلکار، ۱۳۷۹) (اسد پور؛ ۱۳۸۴) (توسلی؛ ۱۳۶۹) (قاسمی و دیگران؛ ۱۳۹۱) (امیرشکاری رزنوو دیگران، ۱۳۹۲) (اهری؛ ۱۳۹۱) (عزیزی، ۱۳۸۵)	بافت شهری متراکم و ترکیب بافت شهر و فضای سبز و بافت مسکونی فشرده؛ و طرح فشرده و همگن و در هم تنیده ی ساختمان ها و مجموعه های بزرگ تجاری، خدماتی و مذهبی؛ هماهنگی با اقلیم، تاریخ، مقیاس انسانی، مهمترین معیارهای شکل دهنده معماری و فضاهای شهری بافتهای قدیمی و استفاده از روش طبیعی برای گرمایش و سرمایش؛ سازمان فضایی شهرها بر اصل پیوستگی و ارتباط میان مرکز شهر و مراکز محلات از طریق گذرهای اصلی و میدان ها؛ محله ها ساخت و بافت اصلی شهرها را تشکیل می دهند و در مقیاس محله، فاصله سفرها و تعاملات اجتماعی ساکنین و همسایگان شکل می گیرد؛ شکل گیری ارگانیک بافتهای قدیمی شهرهای ایران با توجه به تفاوت های اقلیمی، ویژگیهای فرهنگی و الزامات امنیتی؛ بها دادن به فضاهای خالی در محله؛ درونگرایی و سادگی در ابنیه ای چون مسکن، مدرسه و ترکیب این کاربری ها	
(خاکساری و دیگران ۱۳۹۳) (پور جعفر و دیگران؛ ۱۳۹۱) (سعیدی رضوانی ۱۳۳۸)	محله بر اساس تعداد جمعیت ساکن آن، با در نظر گرفتن تعداد خانواده، شاغلین و شعاع دسترسی پیاده تعریف می شده است؛ هر محله دارای مرکز و به صورت یک سلول مستقل؛ اصول و عناصر تشکیل دهنده محله در نظام سنتی، تحت تأثیر شرایط اقتصادی و اجتماعی و مبتنی بر شرایط توسعه درون زا عناصر آن میدانها، گذرها، کوچهها، خیابانها و معابر، برج و	

<p>(تفه الاسلامی ۱۳۹۱) (سلطان زاده، ۱۳۶۷) (افشار نادری؛ ۱۳۷۵)</p>	<p>باروها، دروازه‌ها، باغ‌ها، کوشک‌ها و خانه‌ها، مهمانخانه‌ها، مساجد، تکیه‌ها، امامزاده‌ها، مدارس، سقاخانه‌ها اماکن عمومی مانند حمام‌ها؛ آب انبارها و زورخانه‌ها، بازار و مکان‌های مهم آن مانند بازارچه‌ها، تیمچه‌ها، راسته‌ها، کاروانسراها، مکان‌های تفریحی، ورزشی، صنعتی و کارگاهی و...؛ مراکز محله دارای کاربری شهری متراکم و کانون اجتماعی و کارکردی محله و توسعه کاربری مسکونی و محله‌ای و مختلط؛ مرکز محله مهمترین فضای اجتماعی و مسجد به عنوان محور فعالیتها، نشانه اصلی و مهمترین عنصر کالبدی هر مرکز محله؛ تأمین خدمات اولیه و خودکفایی نسبی در محله با ایجاد فضاهایی برای رفع مایحتاج اولیه زندگی، مرکز مذهبی، مرکز آموزشی، فضاهای سبز و تفریحی خاص برای گذراندن اوقات فراغت، فضای اجتماعی است؛ استخوان بندی محله را عناصر شاخص مانند مسجد و مدرسه و بازار... تشکیل می‌دهد است</p>	<p>مرکز محله</p>
<p>(آنتونیو؛ ۱۳۹۴) (تیموری و دیگران، ۱۳۹۲) (توسلی؛ ۱۳۸۱) (سعیدی رضوانی، ۱۳۷۲) (بصیرت، ۱۳۸۴) (مظاهرائی تیرانی و دیگران، ۱۳۹۲) (پاکزاد ۱۳۸۲)</p>	<p>وجود محلاتی با قابلیت با لای پیاده روی؛ سلسله مراتب فضای شهری که پدیدآورنده یک مجموعه واحد مسجد جامع و بازار و مراکز اداری و اجتماعی و فضاهای مسکونی؛ طراحی محلات قدیمی بر اساس سلسله مراتب پیاده طراحی و به سه صورت، سلسله مراتب دسترسی، عملکردی و فضایی؛ رعایت حجاب سکونتی برای ساختن نهایی ایجاد سلسله مراتب فضای عمومی و خصوصی؛ قرارگیری کاربری عمومی در کنار استخوان بندی اصلی و لبه‌ها و قرارگیری کاربری مسکونی در لایه‌های میانی بافت؛ فضای نیمه خصوصی نیمه عمومی به صورت یک بن بست اختصاصی یا یک هشتی؛ ارتباط پذیری در شهرهای ایران به وسیله گذرهای اصلی بازارها و فضاهای ارتباط دهنده مانند میدان، تکیه، حسینیه و حیاط؛ گذرها در محلات سستی به شکل سینوسی، باریک، در بسیاری موارد به شکل سرپوشیده یا نیمه سرپوشیده؛؛ طراحی معابر، سبب شکل‌گیری روابط اجتماعی روابط چهره به چهره با همسایگان و سایر ساکنان محله است و به افزایش تعاملات اجتماعی میان مردم می‌افزوده است؛ محور اصلی محله همراه با گذرهای پیاده و نشانه‌ها و عرصه‌های نیمه خصوصی، نیمه عمومی و عمومی به عنوان بستر اصلی تعاملات و روابط اجتماعی</p>	<p>سلسله مراتب</p>
<p>(کابلی فرشچی و دیگران، ۱۳۹۲) (صارمی ۱۳۹۲) (عبدلهی و دیگران؛ ۱۳۹۳) (توسلی؛ ۱۳۶۹) (تیموری و دیگران، ۱۳۹۲) (پیرنیا ۱۳۶۹) (تقی زاده؛ ۱۳۸۷)</p>	<p>پیوند فضایی میان عناصر مجموعه؛ ایجاد وحدت شکلی از طریق پیمون بندی، ایجاد نشانه‌های شهری، ترکیب عملکردها برای ایجاد وحدت فضایی؛ ایجاد عرصه عمومی بعنوان بستر روابط اجتماعی، تنظیم سلسله مراتب فضایی و تقویت گذر اصلی پیاده؛ توجه به هویت بناها و فضاهای عمومی؛ اصل پیوستگی فضایی؛ اصول هم پیوندی عناصر شهری و واحدهای مسکونی، محصور کردن فضا، مقیاس و تناسب، تابین، قلمرو، ترکیب؛ حفظ حریم در بافت، ایجاد و رودی‌های تعریف شده در ابتدای هر محله، نظام تقریباً مستقل اقتصادی، خدماتی، اجتماعی، ایجاد امکانات و تجهیزات لازم در مراکز محلات، نزدیکی محل کار به محل سکونت در هر محله، وجود مرزهای فیزیکی تعریف شده وجود مرزهای طبیعی در تقسیم بندی‌های زمین شهر، وجود نشانه‌های خاطره‌انگیز همچون مساجد، امامزاده‌ها، میادین، تکیه، حسینیه، معماری خاص و هویت بخش منازل و... حجاب سکونتی خاص در محلات و کمترین ارتباط با بیرون در استقرار خانه‌ها نسبت به هم و فضای عمومی از نظر ارتفاع؛ فاصله؛ دید بصری؛ بویایی؛ شنوایی؛ درونگرا بودن غالب محلات شهرهای ایران و شکل‌گیری مفهوم قلمرو در عرصه عمومی محله، برانگیزاننده حس تعلق، حس مشارکت، ایمنی، درونی و خودی بودن</p>	<p>ساختار فضایی</p>

شهر ایرانی اسلامی حاصل اعتقادات اسلامی در پهنه گستره ایران است با "ورود مدر نیزم رشد شهری فوق العاده بود در این طریق جوامع در حال توسعه مورد هجوم تغییرات جهانی مدرنیزه واقع و مورد بررسی ایده های بیگانه و غیر بومی قرار گرفت و نتایج این دگرگونی ها باعث بروز نارضایتی در جوامع بود (Menzoor,1989) لذا ساختار شکل شهر اسلامی دارای فرسایش تدریجی در بافت سستی شد و تغییرات در احداث خیابانها؛ بلوارها؛ میداين و انتقال بخش عمده ای از فعالیتهای بازار سستی، مسجد، مدرسه به خیابانها باعث شد که کارکرد محله های قدیمی از بین برود لذا شهر های دنیای اسلام با این نوگرایی دچار از هم گسیختگی و ناپیوستگی شد شهر های موجود صد در صد اسلامی نیستند و یک رگه هایی از شاخصها در آن است که باید استخراج شود و با آنچه باید باشد خیلی متفاوت است لذا هدف ما تلفیقی بین بودها و بایدها و توجه به فرم فضایی پایدار در بر نامه های توسعه شهری می باشد و با ترکیب الگو های نظری مبتنی بر تلفیق سنت و انگاره های دینی با الگوی نوین رشد هوشمند می توانیم شاهد شکوفایی و تجدید حیات بافت شهر های ایرانی باشیم.

۵. یافته های تحقیق

1.5. بررسی شاخصهای رشد هوشمند در شهر ایرانی اسلامی برای بدست آوردن معیارهای تلفیقی
تیپولوژی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی ضرورت استخراج پتانسیلهای قابل بهره برداری در راستای تدوین معیارهای طراحی یک محله پایدار می باشد به منظور بدست آوردن معیارها؛ اصول رشد هوشمند در بافت محلات شهر ایرانی اسلامی بررسی می گردد.

1.1.5 ایجاد همسایگی قابل دسترس توسط پیاده

جوامع قابل دسترس پیاده به مکانهای قابل طراحی برای زندگی کار عبادت و بازی می باشد (رهنما و همکاران؛ ۱۳۸۷: ۴۸) و یکی از اجزاء کلیدی رشد هوشمند است و دو عامل در آن موثر است اول جوامع قابل دسترس پیاده درون مکانهای امن پیاده مانند مساکن ادارات و خرده فروشی ها و خدمات حمل و نقل و مدرسه و کتابخانه ها و دومین عامل جوامع قابل دسترس پیاده که فعالیتهای پیاده را ممکن می سازد لذا گزینه های حمل و نقل توسعه و چشم انداز خیابانی ایجاد و به کاربران پیاده و دو چرخه و اتومبیل ها بهتر خدمات می دهد در این جوامع حرکت پیاده با ساختمانهای فشرده و کاربری ترکیبی محیطهای جذاب و امن، اجتماعات سالم تولید می کند (International City&SmartGrowth Network,2011:1) در شهر ایرانی اسلامی بخش مسکونی شهر محله بوده که ساختار ویژه ای داشته و دارای اجزاء اصلی و فرعی بوده منازل مسکونی متنوع، کوچک ها؛ مرکز محله شامل مسجد؛ بازارچه و... که نیاز ساکنان را برطرف می کرد (شکل ۱-۷) و "تاکید بر حقوق همسایگان داشته است" (سوره نساء آیه ۳۶) و مسئولیت فرد در قبال خانواده؛ جامعه و خداوند مد نظر بوده و در چهار چوب کالبدی شهر نمایان می شده است محلات

دارای بافت مسکونی فشرده با قابلیت بالای پیاده روی و به شکل سینوسی، باریک، سرپوشیده یا نیمه سرپوشیده و دارای ویژگی اصلی مقیاس انسانی و حریم و سلسله مراتب عبوری و کالبدی می باشد که پدیدآورنده یک مجموعه واحد از ترکیب کاربری هایی بصورت زنجیره ای از مسجد جامع و بازار و مراکز اداری و اجتماعی و فضاهای سبز و تفریحی خاص برای گذراندن اوقات فراغت می باشد؛ طراحی گذرها، با نقش درون گرایی سبب شکل گیری روابط اجتماعی روابط چهره به چهره همسایگان و به افزایش تعاملات اجتماعی؛ حس تعلق، حس مشارکت، آزادی، ایمنی می افزوده و دارای اصول سازمان فضایی شهر ایرانی اسلامی اصل پیوستگی فضایی؛ اصول هم پیوندی، مقیاس و تناسب، تباین، قلمرو، ترکیب بوده است (بصیرت؛ ۱۳۸۴، توسلی؛ ۱۳۶۰، سعیدی رضوانی، ۱۳۷۲، تیموری، ۱۳۹۲، نقی زاده؛ ۱۳۸۴)

معیارهای تلفیقی: ۱- پیاده مداری ۲- وجود سلسله مراتب دسترسی در محله ۳- تشویق حرکت پیاده ۴- تنوع فضایی گذرها ۵- گذر گاههای سینوسی و باریک ۶- سر باز و سر بسته بودن فضا های ارتباطی ۷- ایستایی و پویایی فضا های ارتباطی ۸- مقیاس انسانی ۹- ایمنی فضای پیاده ۱۰- پخشایش ایستگاه های حمل و نقل عمومی ۱۱- عدم نیاز به اتومبیل در محدوده محله

2.1.5. کاربرد مختلط

اختلاط کاربری یکی از اصول رشد هوشمند شهری به گرد هم آوری و یکپارچه سازی کاربریها و فعالیتهای مختلف در کنار یکدیگر اطلاق می شود. این کاربری ها به صورت افقی و عمودی و ازگزینه های رفت آمدی دوچرخه و پیاده روی حمایت می کند که باعث جذب بیشتر مردم تنوع و امنیت و افزایش فعالیت اقتصادی می گردد. (رهنما، ۱۳۸۷) مرکز شهر ایرانی اسلامی با ساختاری مرتبط، ترکیبی یکپارچه همراه با فراوانی عناصر عمومی شامل از جمله فرهنگی و مذهبی حسینی و مسجد جامع، مدارس، میدان ها و بازار شهر مرکب از راسته ها با عناصر عملکردی گوناگون بوده است. (توسلی، ۱۳۸۱، ۶۰؛ افشار نادری؛ ۱۳۷۵: ۵۳-۵۴) ترکیب عناصر موجود در مرکز محله که مخلوطی از کاربری های مذهبی؛ مسکونی، تجاری، بهداشتی، آموزشی و ... بوده است در این الگو فعالیت های مذهبی و اجتماعات مردم در مجاورت یکدیگر قرار گرفته و کاربری هایی که جنبه تجاری و خدماتی دارند به یکدیگر نزدیک می باشند این کاربری ها در کنار هم و به صورت زنجیره و ستون فقرات شهر و با قابلیت دسترسی پیاده از محلات امکان پذیر بوده است بدین جهت محله بی نیاز از سایر محلات و خودکفا و دارای طیفی از کاربری ها بود در این محلات لزوم استفاده از اتومبیل و مصرف انرژی کاهش می یابد (گلکار، ۱۳۷۹، ۴۸)

معیارهای تلفیقی: ۱- اصل همجواری کاربری ها ۲- دسترسی پیاده به کاربری ۳- تجمع کاربری ها در مرکز محله ۴- ترکیب متنوع کاربری ها در مرکز محله ۵- نحوه چیدمان کاربری های مختلط

3.1.5. بهره گیری از طراحی فشرده

یکی از راهبردهای پایدار شهری فشردگی محیط ساخته شده است فشردگی به پیوستگی شهری دلالت دارد که تاکید می کند توسعه شهری باید در مجاورت ساختارهای موجود شهری رخ دهد (Wheeler, 2002:11) و هسته های مرکزی پر تراکمی هستند که مکانهای مطلوبی برای زندگی و کار تلقی می شوند (برند فری، ۱۳۸۷: ۴۰) فشردگی شهری می تواند انتقال آب؛ انرژی؛ مواد؛ تولیدات و جابجایی مردم را به حداقل برساند (Elkin et al, 1991) و مفهوم آن در بافت های معاصر به جلو گیری از پراکندگی بیشتر می باشد (Hagan, 2002, 348) فشردگی باعث، ارتقای کیفیت زندگی که شامل تعاملات اجتماعی و دسترسی به خدمات و تسهیلات و کاهش مصرف انرژی کاهش انتشار گازهای گلخانه ای با به حداقل رساندن تعداد و طول سفرها و تراکم های ساختمانی بالاتر می باشد. (Williams et al, 2000) و دارای فرم و مقیاسی مناسب برای پیاده روی، دوچرخه سواری و حمل و نقل عمومی همراه با تراکمی که باعث تشویق تعاملات اجتماعی می شود در دارد (Elkin et al, 1991) شهر پایدار فشرده؛ مترام؛ متنوع و بسیار یکپارچه می باشد شهرهای سستی ایران عمدتاً از یک بافت فشرده و به هم پیوسته و پایدار ساخته شده است. (اسد پور؛ ۱۳۸۴) شهر اسلامی شهر فشرده است (بنه ولو، ۱۳۶۹) ویژگی های کالبدی بافت های شهرهای ایرانی دارای هماهنگی محیطی در طول زمان است که نهایتاً تبدیل به الگویی با عنوان شهر فشرده ایرانی شده است (گلکار، ۱۳۷۹: ۴۸) بافت فشرده شهر اکثراً توسط یک کمربند سبز متشکل از باغات میوه و مزارع کشاورزی به عنوان تدابیر اکولوژیک محصور است. (اسد پور؛ ۱۳۸۴) این مجموعه های فشرده به صورت کل در هم تنیده، محصور با کوچه های باریک و ارتباط تنگاتنگ، با اندازه ای مطلوب، دارای مقیاس و قابل دسترسی و درک بوده اند (توسلی، ۱۳۸۱: ۶۰) عوامل اقلیمی ترکیب فشرده و مترام با کمترین سطح نمایان رو به آفتاب بوده که از نفوذ گرمای تابشی به داخل جلوگیری می شده است. (توسلی، ۱۳۸۱: ۱۶۵) معیارهای تلفیقی: ۱- تراکم ناخالص جمعیتی ۲- بافت فشرده مجموعه محله ۳- پیوستگی کالبدی ۴- کاربری مسکونی تک خانواری ۵- تراکم ساختمانی ۶- نوع پارکینگ

4.1.5. ایجاد طیفی از گزینه ها و شیوه های مسکن

تهیه مسکن باکیفیت برای مردم در تمام سطوح درآمدی و ایجاد طیف وسیع تری از گزینه های مسکن می تواند هزینه های محیطی توسعه را کاهش داده و از منابع زیر ساخت به طور موثر بهره بردار ادغام ساختمانهای تک خانواری و چند خانواری در توسعه های مسکونی جدید" و ساختمان یارانه ای و غیر یارانه ای در کنار هم تاکید شده است" (مولوی ۱۳۹۱) که می تواند جمعیت متنوع تری را حمایت کند و توزیع متعادل تر خانواده ها با سطوح درآمدی متفاوت بیانجامد (رهنما و همکاران؛ ۱۳۸۷: ۴۸ - SGN, 2002) و به همه خانوارها اجازه می دهد تا جایگاهشان را در جامعه رشد هوشمند پیدا کنند" (SGN2002) در مسکن ایرانی اسلامی اصول وحدت، سلسله مراتب، نظم، تقارن، مقیاس و تناسب، تباین فضایی و تضاد و محرمت و سادگی؛ تعادل و توازن، تقارن، تکرار، مردم واری، تناسب و استفاده از ابزارهای معماری همانند مصالح، شکل، رنگ، نور، آب؛ دید به

فضای باز طبیعت و آسمان و سیمای ورودی بیان کننده عدالت در معماری ایرانی اسلامی در بستر زمان در کالبد بناها بوده است در شهر ایرانی اسلامی اندازه مسکن متفاوت بوده است و در یک محله پیمون یا ابعاد متنوع پلان با مترایزهای متفاوت $16/7*17/5,32*32,48*48,26*18,14*21,$ و..... و خانه های یک صغه و چهار صغه بوده و اصل هم پیوندی واحد های مسکونی که در نتیجه رعایت اصول نظم و پیمون بوده است (هدایت و همکاران؛ ۱۳۹۱). در شهر و محله ها هیچ نشانه ای از طبقات در آمدی مشخص نبوده و در تمام سطوح درآمدی در کنار هم بوده اند و در راستای ارزش های معنوی و فرهنگی بود از ویژگی های دیگر وسعت مناسب؛ تمرکز بر درون؛ تنظیم شرایط محیطی؛ ارتفاع مناسب؛ نوع و شیوه مالکیت تنوع فضایی و عملکردی؛ کارایی و انعطاف پذیری همینطور فقدان قطب بندی شهری و تضاد بین خدمات در دسترس واحدهای مسکونی و حتی در تجانس و هماهنگی و تعادل و توازن محلات همجوار بوده است (توسلی؛ ۱۳۵۵، معاریان؛ ۱۳۷۱، امین زاده؛ ۱۳۷۹، پیرنیا، ۱۳۶۹، تقی زاده؛ ۱۳۸۷، سیفیان؛ ۱۳۸۶، قاسمی، ۱۳۸۷)

معیارهای تلفیقی ۱- تیپ های مختلف مسکن ۲- نیازهای مختلف اقشار جامعه در انتخاب مسکن ۳- طراحی ورودی ساختمان ۴- همگونی کالبد و اقلیم

5.1.5. ایجاد محیط های جذاب با تاکید شدید بر مفهوم مکان

رشد هوشمند جوامع را تشویق به استاندارد برای توسعه و ساخت در پاسخ به ارزشهای زیبایی معماری و تمایز و توسعه گزینه های حمل و نقل و تلاش برای جامعه ای جذاب می نماید که ارزش ها و فرهنگ مردمی که در آن شهر زندگی می کنند منعکس نماید و محیط پیوسته ایجاد نماید و حس همسایگی شهری را بوجود می آورد با ایجاد جوامع با کیفیت بالا و عناصر معماری و عوامل طبیعی علایق ساکنان منعکس و سرزندگی اقتصادی و ارزشهایشان را در طول زمان حفظ می نماید تا بتواند مکانی زیبا و خانه ای را برای نسل آینده باشد (رهنما و همکاران؛ ۱۳۸۷: ۴۹ - SGN,2002) شهر ایرانی اسلامی براساس استاندارد؛ مقیاس انسانی طراحی و دارای معماری های زیبا نمادها و نشانه های منحصر به فردی می باشد که دلبستگی و حس شهری در هر بیننده ای را در طول زمان های متفاوت بوجود می آورد و نشان دهنده فرهنگ مردم آن می باشد مثل میدان نقش جهان و وجود کاخ عالی قاپو و مسجد شیخ لطف الله؛ کاربری ترکیبی که با ایجاد حس مکان ترکیب و طراح شهری جوهره اصلی فضای بسیار زنده شهری را در تباین فضایی ناظر در چهار سوق و بازار و کوچه باریک و احساس مجذوب کننده بوجود می آورد؛ همینطور وجود مرزهای فیزیکی و مرزهای طبیعی تعریف شده به گونه ای متمایز، درهم تنیدگی، نفوذ پذیری کالبدی؛ بصری؛ خوانایی هماهنگی؛ زیبایی و توجه به استانداردهای کالبد شهری؛ مردم واری؛ خودبستگی؛ مقیاس ایرانی و..... ایجاد وحدت شکلی از طریق پیمون بندی، ایجاد نشانه های شهری، ترکیب عملکردها، ایجاد عرصه عمومی بعنوان بستر روابط اجتماعی، تنظیم سلسله مراتب فضایی و تقویت گذر اصلی پیاده و ایجاد و رودی های تعریف شده در ابتدای هر محله؛ ایجاد نمادهای محله ای و

وجود نشانه های خاطره انگیز همچون مساجد، امامزاده ها، میادین، تکیه، حسینیه، باغ ایرانی؛ معماری خاص و هویت بخش منازل... و افزایش حضور ساکنان در عرصه عمومی محله و ایجاد تعاملات اجتماعی و بالا رفتن حس تعلق خاطر از اصول به یاد ماندنی بوده است و هویت محله ای مشخص و متمایز؛ محیط خوانا و زیبا دارای حس مکان؛ عدالت اجتماعی و در واقع محیط مصنوع با سبملها و تناسبات و اجزاء و نشانه ها فرمها باعث القاء اصول و ارزشها و تحولات فرهنگی در رفتار آحاد جامعه است و تقویت و همبستگی اجتماعی احترام و تعهد بین ساکنان؛ سرزندگی محیط های جذاب با کیفیت بالای زندگی در معماری شهری ایرانی و اسلامی را بوجود می آورده است (مفیدی شمیرانی؛ ۱۳۹۳؛ پیرنیا ۱۳۶۱؛ نقی زاده ۱۳۸۶؛ توسلی؛ ۱۳۶۹؛ حکیم ۱۹۸۶؛ قاسمی، ۱۳۹۱؛ بقیه الاسلامی ۱۳۹۱)

معیارهای تلفیقی: ۱- ورودی های محلات ۲- نشانه ها و مرزهای محلات ۳- سبک های معماری ۴- بناهای با ارزش و تاریخی ۵- اقتصاد پویای محله ۶- فضای عمومی محلی

6.1.5. حفظ فضا های باز زمینهای کشاورزی زیبایی های طبیعی

رشد هوشمند اصطلاح فضای باز را به معنای نواحی طبیعی هم در مکان های مجاور که فضای جامعه را تعیین می کند حفظ فضای باز اهداف رشد هوشمند را از طریق تقویت اقتصاد محلی حفظ محیط بحران زده و ترقی کیفیت زندگی جوامع و هدایت رشد جدید در درون جوامع موجود حمایت می کند و همچنین فضای باز از طریق پالایش آشغالها؛ خاکروبه ها و آلاینده های شیمیایی قبل از ورود به سیستم آب؛ منابع سطحی و زمینی آب را حفاظت می نماید (رهنما و همکاران؛ ۱۳۸۷: ۵۰ - SGN, 2002) در شهر ایرانی اسلامی وجود فضا های باز و سبز در محلات و شهرها و حومه ها از اصول طراحی و برنامه ریزی شهری بوده است فضاهای باز در عرصه های نیمه خصوصی و عمومی میادین و فضا های سبز به صورت باغهای طراحی شده بوده است باغ ایرانی اسلامی پدیده ای فرهنگی؛ تاریخی؛ کالبدی می باشد که در آن نظام مشخص طراحی ادغام و یک محیط مطلوب را بوجود می آورد " این باغها پیوند دهنده محیط مصنوع و طبیعت است و دارای سه رویکرد مفهومی، کارکردی و زیباشناختی است که محیطی پایدار و کارآمد حاصل می گردد ایجاد این فضاهای شهری مردم را تشویق به پیاده روی می کند و ارزش اراضی را بالا می برد و همچنین به توسعه و رونق صنعت توریسم کمک می کند توسعه این فضا های شهری به منظور تغییر آب و هوای محلی و به منظور بهبود کیفیت هوا و کنترل فرسایش خاک می باشد باغهای شهری می توانند در نگهداری و حفاظت از سیمای تاریخی مؤثر و مناظر با کیفیت های بصری و زیباشناختی شان در ذهن تداعی شوند و تسهیلات و امکانات برای گردشگران پایدار ایجاد نمایند (میر فندرسکی، ۱۳۷۴ سلطان زاده، ۱۳۷۸؛ طاهباز ۱۳۹۰، خبازی)

معیارهای تلفیقی: ۱- سرانه فضای سبز عمومی ۲- حفاظت از فضا های باز و منابع طبیعی ۳- ایجاد طیف متنوع فضای باز و

سبز ۴- برنامه ریزی هماهنگ با محیط طبیعی

7.1.5. توسعه قوی و مستقیم به سمت مناطق موجود

رشد هوشمند توسعه را از طریق بکارگیری زیرساخت ها و استفاده از منابع عرضه شده در همسایگی های موجود و حفظ فضای باز و منابع طبیعی غیر قابل جایگزین حاشیه شهر به سمت مناطق موجود حال حاضر هدایت می کند این توسعه در همسایگی های موجود روشی از رشد را نشان می دهد که می تواند از نظر هزینه ای موثر بوده و کیفیت زندگی ساکنان را ارتقاء بخشد و افزایش کارایی زمین های توسعه یافته و زیرساخت های حال حاضر کاهش فشار توسعه در نواحی حومه را از طریق توسعه درونی موجب می شود (رهنما و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۰ - SGN, 2002) در دوره های مختلف گسترش شهر محدود به دروازه های اطراف شهر بوده است که در این صورت زمین های کشاورزی بیرون برج و باروی شهری حفظ می شده اند و در مواقعی که نیاز به گسترش شهر بوده است، گسترش به شکل درونی، در داخل محدوده شهر داخل بارو بدون تصرف به اراضی کشاورزی حاشیه شهر اتفاق می افتاده است در واقع درون گرا بودن الگوی بافت شهری در قسمت های تاریخی سبب شده است که فضاهای باز هر عنصر شهری با وجود آن که حالت نیمه عمومی دارند در فضاهای ساخته شده، محصور شوند لذا تأکید بر استفاده مجدد از زمین های شهری می توسعه مجدد بر ارتقای کیفیات فضایی و کالبدی شهرها به صورت پایدار می افزایش استفاده مجدد از زمین ها باعث به حداقل رساندن انرژی و زیرساختها و سفرهای ماشینی می گردد و حمل و نقل عمومی با کیفیت بالا را گسترش می دهد (حمیدی، ۱۳۷۶)

معیارهای تلفیقی: ۱- اراضی کاربری های ناسازگار درون شهر ۲- املاک خالی ۳- عدم وجود اراضی بایر و زمین آزاد و متروک داخل بافت شهر ۴- حفظ زمینهای پیرامون محدوده

8.1.5. ایجاد گزینه های حمل نقل متنوع و پایدار

شکل شهر های ما عمدتاً منعکس کننده فناوری های حمل و نقلی است که در مراحل توسعه شهرها ما مسلط بوده اند (Jenks et al, 1996: 171). سیاست توسعه پایدار در بر دارنده اقداماتی برای کاهش نیاز به جابجایی و شیوه های حمل و نقلی دوستدار محیط زیست و از نظر مصرف انرژی کارآمدتر؛ لذا توسعه فشرده و حمل و نقل همگانی محور سفرها را کوتاه ساخته و با تشویق سفر غیر موتوری موجب تغییر سفرهای خودرو محور به حمل و نقل عمومی با سطح اشغال پایین می گردد. مصرف وسایل نقلیه کاهش می یابد. (US.GSA, 2010) در شهر ایرانی اسلامی رفت و آمد و ارتباط شهری شهرهای ایرانی عمدتاً پیاده بوده است و گذرهای اصلی به عنوان یکی از عناصر عمده ساختار شهر گذرهایی بودند که شبکه اصلی ارتباط شهری را در تمام وسعت شهر، محلات و مناطق شهری به هم پیوند می داده است نحوه شکل گیری گذرها و مسیرهای ارتباطی درون محله و نیز ارتباط دهنده محله به محلات پیرامونی بر اساس حرکت پیاده و مقیاس انسان پیاده شکل گرفته اند. سیمای کلی بافت محله ایرانی اسلامی پیاده مدار می باشد. توزیع خدمات و کاربری ها در سطح محله و موقعیت مرکز محله به گونه ای است

که تمامی ساکنین به صورت پیاده می توانند از آن استفاده کنند. در شهرهای سنتی ایران، شبکه های ارتباطی به دلیل ارگانیک بودن شکل گیری از نظام سلسله مراتبی خاصی برخوردار بودند. پیاده مداری بافت محله؛ گذرهای درون محله دسترسی به محلات پیرامونی و توزیع کاربری بر اساس حرکت پیاده بوده است (توسلی، ۱۳۸۱)

معیارهای تلفیقی: ۱- پیاده مداری بافت سنتی محله ۲- امکان تنوع بخشی به سیستم های حمل و نقل ۳- حمل و نقل سبز؛ قابلیت استفاده از دو چرخه ۴- کارایی سامانه های مختلف حمل و نقل عمومی و غیر پیاده ۵- نوع کاربری های اطراف ایستگاه های حمل و نقل ۶- حمل و نقل عمومی غیر پیاده در محدوده پیرامونی محله ۷- تصمیم گیری های قابل پیش بینی توسعه عادلانه و موثر هزینه ها

9.1.5. تصمیمات توسعه ای قابل پیش بینی، عادلانه و از نظر هزینه ها موثر

اجرای موفقیت آمیز رشد هوشمند و شرایط مطلوب یک مکان تا حد زیادی به سرمایه گذاری دولتی در زیر ساختها و تصمیمات قانونی برتر مربوط می شود و رشد هوشمند ی عادلانه قابل پیش بینی و از نظر هزینه ای موثر بوجود خواهند آورد و با ایجاد محیط مناسب برای پروژه های ابتکاری جهت گیری به سمت دسترسی پیاده و کاربری ترکیبی؛ دولت می تواند مدیریتی را برای رشد هوشمند فراهم آورد که بخش خصوصی آن را حمایت خواهد کرد (رهنما و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۱، SGN, 2002) همانطور که قبلا بیان شد مراکز محله ایرانی دارای کاربری شهری مترکم و قانون اجتماعی و کارکردی محله و توسعه کاربری مسکونی و محله ای و مختلط و بر اساس پیاده مداری طراحی شده بودند و ارتقاء احساس تعلق به قلمروهای خانه و شریعت سرمایه گذاری افراد و نو سازی و مشارکت در محلاتشان و شهر می شد علاوه بر پارامترهای اقتصادی مدیریت بهره برداری را نیز تضمین می نمود و می توانست در میان بافت شهر رخنه و پایدار بماند.

معیارهای تلفیقی: ۱- ارائه پیشنهاداتی به دولت؛ شهرداری ها و استانداری ها در مورد آئین نامه ها و سیاست های تشویقی برای اجرای طرح های ایرانی اسلامی در بافت های فرسوده و نزدیک حرم مطهر ۲- ارزیابی طرح در حین اجرا ۳- دسترسی مساوی به اطلاعات و فرصت های توسعه

10.1.5. تشویق همکاری های قوی جامعه ای

رشد می تواند مکانهایی بزرگ برای زندگی؛ کار و بازی ایجاد کند و آنهایی که رشد اقتصادی قوی تری دارند ممکن است به شیوه های مسکن و یا به توسعه درونی اهمیت دهند. همینطور نیاز های هر جامعه از طریق مردمی که در آن زندگی می کنند تعریف می شود و مشارکت و تقویت همکاری های قوی جامعه ای می تواند به تفکیک سریع تر و خلاق تر نتایج توسعه و اهمیت فهم بیشتر جامعه از بر نامه ریزی و سرمایه گذاری مناسب بیانجامد. رشد هوشمند از طریق بر نامه های یکپارچه بهتر اجرا می گردد و استراتژی های متفاوتی را در بر می گیرد (رهنما و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۲- Litman, 2005، SGN, 2002) یکی از مهمترین

راههای ایجاد شهر پایدار؛ متکی بودن طرحها و برنامه ها به حمایت مردم و بهره گیری بالقوه و بالفعل آن است. مشارکت در دین اسلام بسیار سفارش شده در شهر ایرانی اسلامی مشارکت با وقف انجام می شده و در واقع مشارکتی پایدار وجود داشته است و مهمترین وسیله روشها و رویه های همکاری و همیاری مردم بوده که برای نسل آینده نیز باقی می ماند؛ "و تصمیم گیری اجرای امور در سطح محله ای و مشارکت مردم از اهمیت بسزایی برخوردار بوده است" (جلیط ۱۳۷۲) محله ایرانی در طول تاریخ برمبنای نیازهای مردم هر دوره شکل گرفته و گسترش یافته است. شکل گیری عناصر کالبدی محلات، مسجد، حمام، تکیه و ... با توان مالی اغنیا با الگوی وقف و نیروی انسانی لایه های پائین تر ساخته می شده است توسعه ی مدبرانه نهاد وقف به عنوان نظام مبتنی بر آموزه های دینی و اجتماعی، زمینه ساز بسیاری از تحولات نوین در نظام مدیریتی شهرهای ایران گردید. وقف به عنوان نهادی اقتصادی با تاریخی که به پیش از اسلام می رسد، نظام وقف به عنوان یک شیوه ی مدیریت اقتصادی و بهره برداری با قوت تمام از فرآیند توسعه ی مردمی شهری حمایت می کرده است پتانسیل های مالی نهادهای مردم محور، بر وجود نظام اقتصادی بسیار دقیق وقف به عنوان عامل پیشبرد اهداف عمومی می باشد

معیارهای تلفیقی: ۱- مشارکت جمعی ۲- مشارکت بخش های مختلف علمی و حرفه ای ۳- بر نامه ریزی هماهنگ با نیازهای ساکنان و زائران و حضور مشارکت آنها در بر نامه ریزی ۴- تشویق بر اصل وقف بعنوان یکی از اصلی ترین راهبردها می باشد و این معیارها از تلفیق معیارهای رشد هوشمند برمبنای ویژگی های شهر ایرانی اسلامی استخراج شده اند.

شکل ۱-۸- معیارهای تلفیقی رشد هوشمند برمبنای ویژگی های شهر ایرانی اسلامی مأخذ: یافته های تحقیق

کاربری ترکیبی	
معیار تلفیقی	زیرمعیارها
اصل همجواری کاربری ها	رعایت اصول سازگاری و ظرفیت کاربری ها
دسترسی پیاده به کاربری	توزیع کاربری در سطح محله و مرکز محله و دسترسی پیاده به کاربری مورد نیاز روزانه
تجمع کاربری ها در مرکز محله	تجمع کاربری متنوع ویژه تجاری و خدماتی در جهت تامین نیاز روزانه ساکنین
ترکیب متنوع کاربری ها در مرکز محله	استقرار کاربری های مورد نیاز روزانه مسجد؛ بازار چه؛ مدرسه در مرکز محله مرکز محله کاربری متراکم اصل ترکیب؛ تناسب؛ مقیاس؛ تمرکز؛ تجمع
نحوه چیدمان کاربری های مختلط	استقرار کاربری مختلف درون ساختمانها و در طبقات و در حاشیه خیابانها استقرار کاربری های تجاری در مجاورت هم و در نزدیکی مناطق مسکونی
بهره گیری از طراحی فشرده	

زیرمعیارها	معیار تلفیقی
افزایش تراکم جمعیتی در محلات با تراکم‌های موجود پایین تراکم جمعیتی بالا به دلیل فشردگی و ریز دانگی بافت محله	تراکم ناخالص جمعیتی
ترکیب بافت شهر و فضای سبز و بافت مسکونی فشرده و متراکم از خانه‌های درونگرا و درهم تنیده ساختمانها	بافت فشرده مجموعه محله
پیوستگی کالبدی حاصل از پیوند فضایی عناصر اصلی سازنده	پیوستگی کالبدی
کاهش سهم کاربری مسکونی تک خانواری از کل سطوح کاربری‌های مسکونی	ترکیب مسکونی
تأکید بر توسعه عمودی و تراکم ساختمانی نسبتاً بالا و تمرکز	تراکم ساختمانی
بهره‌گیری از الگوی پارکینگ‌های ساختمانی به جای پارکینگ‌های حاشیه‌ای	نوع پارکینگ
ایجاد طیفی از گزینه‌ها و شیوه‌های مسکن	
زیرمعیارها	معیار تلفیقی
طراحی تیپ‌های مختلف مسکن	تیپ‌های مختلف مسکن
ایجاد خانه‌های متناسب قابل تأمین برای سطوح درآمدی مختلف اختلاط خانه‌های تک خانواری و چند خانواری	نیازهای مختلف اقشار جامعه در انتخاب مسکن
ایجاد منظری هماهنگ و متناسب و حفظ وحدت سیمای داخلی منطقه	طراحی ورودی ساختمان
هماهنگی اقلیم در ساختار کالبدی	همگونی کالبد و اقلیم
ایجاد همسایگی قابل دسترس توسط پیاده	
زیرمعیارها	معیار تلفیقی
قابلیت پیاده روی در گذرها؛ امکان دسترسی پیاده به سطح محله و محلات مجاور ؛ پیوستگی شبکه دسترسی پیاده	پیاده مداری
وجود سلسله مراتب دسترسی، عملکردی و فضایی شامل راسته محله راسته فرعی و اصلی؛ هشتی و خانه در محله	وجود سلسله مراتب دسترسی در محله
از طریق توالی پهن و باریک شدن گذرها و ایجاد فضای متباین و کاهش یکنواختی	تشویق حرکت پیاده
تنوع فضایی از طریق توالی گذرها سبابطها؛ قرارگیری مسجد؛ حسینیه؛ سقا خانه؛ تکیه و میدان به عنوان عناصر اتصال دهنده و ارتباطی در امتداد گذر اصلی و دارابودن کارکرد ارتباطی	تنوع فضایی گذرها

گذر گاه های سینوسی و باریک	وجود گذر های تنگ و باریک روابط اجتماعی روابط چهره به چهره با همسایگان و افزایش تعاملات اجتماعی؛ مهمترین معبر ارتباطی دارای پیوند و ترکیب فضایی با عناصر محله
سر باز و سر بسته بودن فضا های ارتباطی	سر باز و سر بسته به منظور انطباق شرایط اقلیمی و تنوع بخشی گذرها
ایستایی و پویایی فضا های ارتباطی	وجود خصوصیت ایستایی و پویایی گذر های اصلی و فرعی
مقیاس انسانی	در نظر گرفتن مقیاس انسانی در نسبت ارتفاع ساختمان ها به عرض معبر مجاور؛ مقیاس انسانی در کالبد معماری (پیمون)
ایمنی فضای پیاده	تفکیک مناسب و ایمن فضای مختص سواره و پیاده در نظرگیری روش هایی برای آرام سازی ترافیک
مناسب سازی معابر پیاده	تجهیز معابر پیاده به تسهیلات مورد نیاز همه عابران و مناسب سازی پیاده رو؛ مصالح کف؛ درختان؛ جدول و باغچه ها؛ نور پردازی و جای گیری تاسیسات رفاهی
پخشایش ایستگاه های حمل و نقل عمومی	نزدیکی خانه ها به حمل و نقل عمومی
عدم نیاز به اتومبیل در محدوده محله	شکل گیری پیاده محور محله و امکان دسترسی پیاده به مرکز محله و تسهیلات آن
کاربری های مختلط	ساختمان فشرده و جانمایی کاربری های مختلط در کنار حمل و نقل عمومی و سازگار با پیاده روی ترکیب مسجد و مدرسه در مرکز محله - کاربری تجاری و مسکونی
تامین خدمات و تسهیلات روزانه در مرکز محله	ارائه خدمات حمایتی و تسهیلات روزانه در مرکز محله (خدمات مذهبی؛ مهد کودک؛ مرکز تفریحی؛ مرکز خرید)
ایجاد محیط های جذاب با تاکید شدید بر مفهوم مکان	
معیار تلفیقی	زیر معیارها
ورودی های محلات	ایجاد ورودی متمایز و نشانه گونه برای محلات و ارتقاء کیفی لبه های بافت و پررنگ نمودن خط آسمان؛ تنوع و عدم یکنواختی
نشانه ها و مرزهای محلات	استفاده از نشانه ها و ایجاد مرزهای طبیعی و مصنوعی در محلات
سبک های معماری	استفاده از شاخص های با هویت ایرانی اسلامی در هر محله - بهره گیری از نمادها و نشانه های معنوی و تذکر دهنده؛ وجود نشانه های خاطره انگیز همچون مساجد،

امامزاده ها، میادین	
حفاظت و تجدید حیات بناهای با ارزش و تاریخی و تعیین فعالیت و کاربری برای آنها	بناهای با ارزش و تاریخی
وجود فضا های با ارزش تاریخی و جاذب گردشگر و زائر	اقتصاد پویای محله
حیات اجتماعی در مرکز محله با ایجاد فضا های باز عمومی و باغ ایرانی اسلامی در محلات برای تعاملات اجتماعی و احساس تعلق و گذران اوقات فراغت ؛ وجود فضا های عمومی مثل حسینیه و تکیه به عنوان پاتوق محله	فضای عمومی محلی
حفظ فضاهای باز، زمین های کشاورزی، زیبایی طبیعی و نواحی زیست محیطی بحرانی	
زیرمعیارها	معیار تلفیقی
افزایش سرانهی فضای سبز عمومی؛ حفظ ارزش اقتصادی زمین؛ افزایش تراکم افراد در حوزه نفوذ فضای سبز	سرانه فضای سبز عمومی
مشخص ساختن فضا های باز و منابع طبیعی به عنوان اراضی غیر قابل توسعه	حفاظت از فضا های باز و منابع طبیعی
ایجاد باغ ایرانی اسلامی و فضا های باز و زمین های کودکان	ایجاد طیف متنوع فضای باز و سبز
شکل گیری بافت و برنامه ریزی با در نظر گرفتن محیط طبیعی	برنامه ریزی هماهنگ با محیط طبیعی
تقویت و هدایت توسعه به سمت جوامع موجود	
زیرمعیارها	معیار تلفیقی
استفاده از اراضی کاربری های ناسازگار درون شهر با انتقال آنها به خارج از محدوده	اراضی کاربری های ناسازگار درون شهر
مدیریت و ایجاد ضوابط برای املاک خالی	املاک خالی
اولویت بخشی به ساخت و ساز در اراضی بایر و متروک داخل شهر و توسعه درون	عدم وجود اراضی بایر و زمین ازاد و متروک داخل
گسترش درونی بافت قدیمی شهر و حفظ اراضی کشاورزی در پیرامون	حفظ زمین های پیرامون محدوده
ایجاد شیوه های حمل و نقل متنوع	
زیرمعیارها	معیار تلفیقی
پیاده مداری بافت محله؛ گذرهای درون محله دسترسی به محلات پیرامونی و توزیع کاربری بر اساس حرکت پیاده	پیاده مداری بافت سنتی محله
پیش بینی زیرساخت جهت سامانه های مختلف حمل و نقل	امکان تنوع بخشی به سیستم های حمل و نقل

در نظر گیری مسیر مختص دوچرخه و قابلیت استفاده دو چرخه در گذر های اصلی و فرعی محله	حمل و نقل سبز؛ قابلیت استفاده از دو چرخه
وجود ارتباط میان سامانه های مختلف حمل و نقل در محدوده پیرامونی محله	کارایی سامانه های مختلف حمل و نقل عمومی و غیر پیاده
استقرار کاربری های پشتیبان در اطراف ایستگاه های حمل و نقل	نوع کاربری های اطراف ایستگاه های حمل و نقل
خط سیر ساده ؛ فواصل زمانی اندک برای حرکت ؛ انتظار محترمانه ؛ همخوانی با شهر نشینی	حمل و نقل عمومی غیر پیاده در محدوده پیرامونی محله
تصمیمات توسعه ای قابل پیش بینی، عادلانه و از نظر هزینه ها موثر	
زیرمعیارها	معیار تلفیقی
ارائه پیشنهادهای به دولت ؛ شهرداری ها و استانداری ها در مورد آئین نامه ها و سیاست های تشویقی برای اجرای طرح ها	آئین نامه ها و سیاست های تشویقی برای اجرای طرح ها
ارزیابی طرح در حین اجرا	ارزیابی طرح
دسترسی مساوی به اطلاعات و فرصت های توسعه	دسترسی به اطلاعات و فرصت های توسعه
تشویق همکاری های قوی جامعه ای	
زیرمعیارها	معیار تلفیقی
ایجاد بستر مناسب جهت مشارکت شهروندان و اعلام نظر در مورد بخش هایی از طرح اعلان عمومی طرح های توسعه آتی و دریافت نظر شهروندان	مشارکت جمعی
برقراری ارتباط میان بخش های حرفه ای، اجرایی و آکادمیک در تهیه طرح ها	مشارکت بخش های مختلف علمی و حرفه ای
حضور بزرگان محله و رسیدگی به مسائل و مشکلات	بر نامه ریزی هماهنگ با نیاز های ساکنان و زائران و حضور مشارکت آنها در بر نامه ریزی
بستر مناسب سازی وقف و حضور خیرین ساختمان ساز در جهت ایجاد کار بر ی تر کیبی و مسکن ارزان قیمت	تشویق بر اصل وقف بعنوان یکی از اصلی ترین راهبردها

۲,۳. تحلیل متغیر های شاخص کیفیت زندگی در محدوده مورد مطالعه

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل آماری دریافته‌های توصیفی پژوهش در کیفیت زندگی در حوزه میانی شرقی با استفاده از نرم افزار SPSS انجام شده است و تعداد ۳۸۵ پرسشنامه در هربخش ساکنین و زائرین ارزیابی شد مشخصات پاسخگویان با توجه به داده‌های مربوط به پرسشنامه ساکنین و زائرین بترتیب افراد سرپرست خانوار با درصد ۸۴,۷ و ۹۰,۹ میباشد و بالاترین سن بین ۳۰ سال تا ۴۰ سال با درصد ۶۱,۸ و در زائرین بین ۴۰ تا ۵۰ سال با درصد ۵۴,۸ می باشد و بالاترین مدت اقامت بین ۱۰ تا ۲۰ سال با درصد ۳۱,۷ و در زائرین ۴ روز با درصد ۵۱,۹ و بالاترین میزان تحصیلات دیپلم با درصد ۴۷,۵ و در زائرین ۱,۷۷ و بالاترین تعداد خانوار تعداد ۴ نفر با درصد ۳۳ و در زائرین ۷۲,۵ و بالاترین میزان درآمد ماهیانه ساکنین یک تا یک میلیون و پانصد هزار تومان با درصد ۵۰,۹ و در زائرین یک میلیون و پانصد تا دو میلیون تومان با درصد ۶۶ می باشد سوالات پرسشنامه با توجه به معیارهای تلفیقی در چهار بعد اقتصادی؛ اجتماعی؛ کالبدی و زیست محیطی طراحی شد ضریب اطمینان پژوهش ۹۵ درصد در نظر گرفته شد و آماره‌های توصیفی متغیرهای تحقیق تحلیل شد.

شکل ۱-۹ رادار متغیرهای تحقیق شاخص کیفیت زندگی ساکنین و زائرین در وضعیت موجود و مطلوب مآخذ: یافته‌های تحقیق

شکل ۱-۹ رادار متغیرهای تحقیق شاخص کیفیت زندگی در کل ساکنین و زائرین با هم نشان داده شده و مشخص می کند که چقدر با حد مطلوب از دیدگاه زائرین و ساکنین فاصله وجود دارد در کل مطلوبترین متغیر کالبدی و نامطلوب ترین متغیر اجتماعی می باشد. دررتبه بندی متغیرهای ساکنین متغیر اجتماعی تغییر محل زندگی در بالاترین رتبه ۹,۴۸ و فعالیت های فرهنگی در پایین ترین رتبه ۴,۱۱ قرار دارد. در متغیر اقتصادی هزینه های زندگی در بالاترین رتبه ۴,۵۷ و وضعیت اشتغال در پایین ترین رتبه ۳,۳۸ قرار دارد. در متغیر کالبدی رضایت دسترسی به مسجد در بالاترین رتبه ۲۴,۳۶ و تطابق نماهای مسکن با نماهای سنتی در پایین ترین رتبه ۱۰,۵۹ قرار دارد. در متغیر زیست محیطی کیفیت پارک و فضای سبز محله در بالاترین رتبه ۳,۱۳ و فاصله تا فضای پارک یا فضای سبز در پایین ترین رتبه ۲,۷۹ قرار دارد دررتبه بندی متغیرهای زائرین در متغیر اجتماعی رضایت از امنیت شهری در بالاترین رتبه با ۷.۴۷ و فعالیت های فرهنگی در پایین ترین رتبه ۱,۵۷ قرار دارد در متغیر اقتصادی رضایت از وجود فعالیت های تجاری در بالاترین رتبه با ۳,۴۴ و وضعیت اشتغال در پایین ترین رتبه با ۲,۰۴ قرار دارد. در متغیر کالبدی رضایت کیفیت مسجد در بالاترین رتبه با ۱۸,۴ و رضایت از وضعیت ترافیک محله اقامت در پایین ترین رتبه با ۲,۸۴ قرار

دارد. و در متغیر زیست محیطی کیفیت پارک و فضای سبز محله در بالاترین رتبه با ۲,۸۴ و فاصله تا فضای پارک یا فضای سبز در پایین ترین رتبه با ۱,۸۸ درصد قرار دارد. بنابراین رضایت مندی ساکنین از نظریست محیطی در بالاترین رتبه بادرصد ۳,۰۵ رضایت مندی کالبدی و اقتصادی در رتبه دوم و سوم با ۲,۹۵ و در ۲,۳۶ درصد رضایت مندی اجتماعی در رتبه چهارم با درصد ۱,۶۳ قرار دارد. از نظر ساکنین وضعیت متغیرهای اقتصادی و اجتماعی نشان دهنده وضعیت نامطلوب و متغیرهای کالبدی و زیست محیطی مطلوب و شاخص های کیفیت زندگی نامطلوب می باشد و از نظر زائرین رضایتمندی کالبدی با ۳,۶۲ در رتبه اول و بعد رضایتمندی زیست محیطی و اقتصادی با ۲,۶۴ و ۲,۴۲ دوم و سوم و آخرین رضایتمندی اجتماعی با ۱,۳۲ می باشد.

۳,۳. آزمون فرضیات

۱,۳,۳. فرضیه اول به نظر می رسد بسیاری از شاخصهای رشد هوشمند با معیارهای شهر ایرانی اسلامی مشابهت دارد. بر اساس فرضیه اول بر اساس مطالعات کتابخانه ای و اسنادی و مبانی نظری پژوهش اصول ده گانه رشد هوشمند و معیار های شهر ایرانی اسلامی بررسی شد (شکل ۱-۷) و معیارهای رشد هوشمند در بافت محلات شهر های ایرانی ارائه شد سپس به منظور تطبیق شاخصهای رشد هوشمند در شهر ایرانی اسلامی ۵۶ معیارهای تلفیقی با توجه به هر یک از شاخص ها استخراج و سپس ۶۳ زیر معیار بیان و در نهایت معیارهای نوین رشد هوشمند ایرانی اسلامی ارائه شد (شکل ۱-۸) این معیارها در راستای تدوین الگوی پایداری در بافتهای شهر ایرانی برای طر حهای آینده می باشد تا با بازنده سازی کالبدی بتوانیم ارزشهای نهفته هویت و کیفیت زندگی بافتهای گذشته را در پاسخگویی به نیاز شهر و ندان امروز بیان کنیم یافته های پژوهش حاکی از آن می باشد که معیارهای رشد هوشمند و شهر ایرانی اسلامی باهم مشابهت زیادی داشته و دارای یک بنیان مشترک می باشند و فرضیه اثبات می گردد.

۲,۳,۳. فرضیه دوم به نظر می رسد در محدوده مورد مطالعه شاخصهای کیفیت زندگی از نظر ساکنین در سطح پایین و از نظر زائرین از سطح بالایی برخوردار می باشد

بررسی شاخصهای کیفیت زندگی از نظر ساکنین در حوزه میانی شرقی نواحی ۱ منطقه ۵ و ۶ ارزیابی شد و شاخص های کالبدی و زیست محیطی با میانگین ۳,۰۳۰ و ۳,۰۸۹ در حد نسبتاً مطلوبی هستند ولی شاخص های اجتماعی، اقتصادی با ۲,۸۳۴ و ۲,۹۲۶ و شاخص اصلی کیفیت زندگی با ۲,۹۷۰ در وضعیت نامطلوبی قرار دارند.

شکل ۱-۱۰ شاخصهای کیفیت زندگی از نظر ساکنین در حوزه میانی شرقی نواحی ۱ منطقه ۵ و ۶ مأخذ: یافته های تحقیق

متغیرهای تحقیق	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	حد پایین	حد بالا	وضعیت
اجتماعی	2.834	-12.892	384	0.000	-0.166	-0.191	-0.140	نامطلوب

اقتصادی	2.926	-4.935	384	0.000	-0.074	-0.104	-0.045	نامطلوب
کالبدی	3.030	2.941	384	0.003	0.030	0.010	0.049	مطلوب
زیست محیطی	3.089	5.360	384	0.000	0.089	0.056	0.121	مطلوب
کیفیت زندگی	2.970	-2.979	384	0.003	-0.030	-0.050	-0.010	نامطلوب

بررسی شاخصهای کیفیت زندگی از نظر زائرین در حوزه میانی شرقی نواحی ۱ منطقه ۵ و ۶ نشان دهنده وضعیت نامطلوب در ابعاد اجتماعی و اقتصادی با ۲,۸۰۵ و ۳,۰۲۸ و در ابعاد کالبدی و زیست محیطی با ۳,۴۳۰ و ۳,۱۴۰ نامطلوب می باشد و در کل شاخصهای کیفیت زندگی با ۳,۱۰۱ مطلوب ارزیابی شد.

شکل ۱-۱۱ شاخصهای کیفیت زندگی از نظر زائرین در حوزه میانی شرقی نواحی ۱ منطقه ۵ و ۶ مأخذ: یافته های تحقیق

متغیرهای تحقیق	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	حد پایین	حد بالا	وضعیت
اجتماعی	2.805	-22.078	384	0.000	-0.195	-0.213	-0.178	نامطلوب
اقتصادی	3.028	1.824	384	0.069	0.028	-0.002	0.058	نامطلوب
کالبدی	3.430	28.390	384	0.000	0.430	0.400	0.460	مطلوب
زیست محیطی	3.140	10.617	384	0.000	0.140	0.114	0.166	مطلوب
کیفیت زندگی	3.101	12.160	384	0.000	0.101	0.084	0.117	مطلوب

شاخص ها در دو گروه ساکنین و زائرین با هم مقایسه شده اند گروه زائرین دارای نظر مساعد تری در شاخص های مورد بررسی دارند.

شکل ۱-۱۲ میانگین متغیر ها در گروه ساکنین و زائرین مأخذ: یافته های تحقیق

رتبه ها	متغیرهای کیفیت زندگی در کل ساکنین و زائرین
3.29	کالبدی
2.85	زیست محیطی
2.39	اقتصادی
1.47	اجتماعی

بنابراین رضایت مندی از نظر کالبدی در بالاترین رتبه با ۳,۲۹ و رضایت مندی زیست محیطی و اقتصادی در رتبه دوم و سوم با ۲,۸۵ و ۲,۳۹ و رضایت مندی اجتماعی در رتبه چهارم با ۱,۴۷ قرار دارد. با توجه به نتایج داده های آماری شاخصهای کیفیت زندگی از نظر ساکنین نامطلوب ارزیابی شد ولی شاخصهای کیفیت زندگی از نظر زائرین مطلوب ارزیابی شد لذا فرضیه به نظر می رسد در محدوده مورد مطالعه شاخصهای کیفیت زندگی از نظر ساکنین در سطح پایین و از نظر زائرین از سطح بالایی برخوردار می باشد مورد تایید قرار می گیرد.

۱-۴. نتیجه گیری و پیشنهادها

بسیاری از بافتهای شهرهای معاصر کشور دارای کیفیت زندگی پایین اجتماعی و غیر استاندارد می باشد لذا تغییر نگرش بر نامه ریزی به سوی شهر سازی نوین ضروری است شهر های ایرانی به علت استفاده از طرح هایی که پیوند کمی با فرهنگ و شهر سازی ما دارند دچار کاستی شده؛ لذا در دوره معاصر برای پیوستن به شبکه جهانی نیاز به استفاده از رویکردهای جدید وبومی که دارای اصول مشترک با اصول نوین جهانی است می باشیم شهر ایرانی اسلامی دارای ارزش های پایدار و در هر دوره زمانی متناسب با ویژگی ها و نیازمندیهای گوناگون آن جامعه شکل می گیرد در صورت ترکیب الگوهای نظری شهر های گذشته ایرانی با الگوی نوین رشد هوشمند می توانیم شاهد ارتقاء بافت شهر های امروز باشیم یافته های پژوهش نشان داد که برخی از اصول نظریه رشد هوشمند با اصول و معیارهای شهر سازی غنی گذشته مطابقت داشته؛ شهر های ایرانی در گذشته دارای ترکیب بافت متراکم شهر با فضای سبز و بافت مسکونی فشرده؛ هماهنگی با اقلیم، مقیاس انسانی، درونگرایی و سادگی و سازمان فضایی آن مبتنی بر توسعه درون زا دارای پیوستگی مرکز شهر و محلات از طریق گذرها و میدان ها؛ گذرهای سرپوشیده.. بوده است استخوان بندی مرکز محله از ترکیب کاربریهای مسجد؛ مدرسه؛ بازار؛ باغ ایرانی و... به صورت افقی و عمودی تشکیل می شده و عرصه عمومی بعنوان بستر روابط اجتماعی، تنظیم سلسله مراتب فضایی و تقویت گذر اصلی پیاده، برانگیزاننده حس تعلق، حس مشارکت و ایمنی، ..... بوده است محله های پایدار رشد هوشمند بومی به عنوان سلولهای سازنده شهر شیوه ای نوین در مدت بازتولید شهرهای معاصر هستند که فرصت استفاده از استراتژیهای الگوهای نوین رشد هوشمند در محله را فراهم می آورند و این محله ها برنامه ای در قالب طرحهای بالا دست شهری برای توسعه منطقی شهرها می باشد محله های نوین راه حلی برای افزایش کیفیت زندگی ساکنان محلات ایرانی می باشد. مدیریت منابع طبیعی، آب و انرژی، مدیریت دفع زباله، تلاش در جهت کاستن فاصله های اجتماعی و نزدیکتر کردن خدمات و فعالیتهای متفاوت به همدیگر، تنوع در معماری بناها در عین پیروی از اصول کلی پایه ایرانی اسلامی، کاهش خطرپذیری و آلودگی صوتی در محله، افزودن تراکم که منجر به کاهش پراکنش افقی شهر می شود؛ از امتیازات محله های رشد هوشمند بومی به شمار می روند این محله ها، با مبناها و اهداف مشترک زیست محیطی اما متکی به سوابق؛ اجتماعی، فرهنگی و معنوی در بستر خود تعریف و با اتکا به ویژگیهای تاریخی و جغرافیایی شهرسازی ارائه می گردد. رشد هوشمند بومی در راستای اهداف توسعه پایدار، هویت و همبستگی محل های گذشته را به محلات امروزی برمی گرداند و در عین حال پاسخگوی نیازهای کنونی ساکنین خواهد بود تا در نهایت بتوانیم به ارتقاء کیفیت زندگی در محله دست بیابیم در این راستا شاخص های محله ایرانی اسلامی بررسی شد (شکل ۱-۷) و

سپس معیار های تلفیقی تدوین شدند (۱-۸) و با توجه به نتایج داده های آماری شاخصهای کیفیت زندگی از نظر ساکنین در حوزه میانی شرقی نواحی ۱ منطقه ۵ و ۶ نامطلوب ارزیابی شد (شکل ۱-۱۰) ولی شاخصهای کیفیت زندگی از نظر زائرین مطلوب ارزیابی شد (شکل ۱-۱۱) الگوی نوین رشد هوشمند قابلیت پیاده شدن و توسعه پایدار بلند مدت با هدف ارتقا بخشیدن به کیفیت زندگی مردم در کشور را دارد و می تواند هویت و همبستگی محل های گذشته را به محلات امروزی برمی گرداند لذا پیشنهاد می شود:

۱- توجه به ایجاد ضوابط در طرحهای تفصیلی برای تحقق رشد هوشمند بومی در توسعه شهری محلات بافتهای نزدیک حرم مطهر ۲- تقویت فضایی پهنه های مرتبط با حوزه مرکزی برای جلب کار و سرمایه متمرکز در این حوزه بویژه در اطراف لبه های غربی حوزه در جهت سرمایه گذاری ۳- تقویت کانونهای فعالیتی عمده در حوزه میانی شرقی مشهد مانند پایانه مسافربری؛ ایستگاه راه آهن؛ مترو و دسترسی مناسب از بافت به محدوده حرم مطهر ۴- وجود لایه های آشکار و پنهان خاطره شهروندی در بافت و فراهم آوردن گزینه های مختلف انتخاب مسکن با هویت ایرانی اسلامی ۵- قرارگیری راسته ها و پهنه های تخصصی تجاری و ایجاد کاربری های مختلط ۶- استفاده از اراضی باز و بایر؛ ساختمانهای مخروبه متروکه با قدمت بالا در جهت توسعه آتی و استفاده مجدد از این اراضی میباشد ۷- امکان تامین مسکن اقشار کم در آمد در قالب مسکن اجتماعی و توسعه درونی شهر به جای توسعه به پیرامون و بیرون شهر از طریق اجرای رشد هوشمند

منابع:

۱. ایازی، س. (۱۳۸۷). تبیین اندیشه اسلامی پیرامون شهر و شهرنشینی با تاکید بر متون دینی. اصفهان: مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان شهر اسلامی
۲. اسد پور، ع. (۱۳۸۴). الگوهای پایداری در معماری کویری ایران: همایش علمی نقطه ای معماری کویر دانشگاه آزاد اردستان
۳. افشار نادری، ک. ۱۳۷۵. مشترکات شهرسازی در جهان اسلام، فصلنامه آبادی، شماره ۲۲.
۴. امیرشکاری رزنو، س. رنجبر، ا. پور جعفر، م. (۱۳۹۲). بازشناسی مفهوم اجتماع محلی، واحد همسایگی در راستای ایجاد محلات پایدار. کنفرانس ملی پایدار
۵. اهری، زهرا. (۱۳۹۱). مکتب اصفهان در شهر سازی، تهران: ناشر دانشگاه هنر.
۶. آتونیو، ج. (۱۳۹۴). ترجمه رهنما. م. پورعماد. م. مسگرانی. ن. مشهد: انتشارات پورعماد.
۷. بحرینی، س. (۱۳۷۷). مجله محیط شناسی، مجموعه پژوهش های محیط زیست، شماره ۲۲
۸. برندفری، هیلد (۱۳۸۷). طراحی شهر به سوی یک شکل پایدارتر شهر، ترجمه سید حسین بحرینی، تهران شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری شهرداری تهران
۹. بصیرت، م. (۱۳۸۴). بازتولید محله در شهرهای تاریخی ایران بر پایه اصول نو شهرسازی. مورد پژوهش شهر اصفهان. پایان نامه دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
۱۰. بنه ولو، ل. (۱۳۶۹). تاریخ شهر- شهر های کشور های اسلامی و اروپایی در قرون وسطی؛ ترجمه پروانه موحد؛ مرکز نشر دانشگاهی
۱۱. پاکزاد، ج. (۱۳۸۲). پدیدار شناسی نمای ساختمان های مسکونی و سیر تکوینی توقعات از آن، نشریه هنرهای زیبا
۱۲. پوراحمد، احسینی. س. م.؛ حسینی. س. ع.؛ نصیری. م. (۱۳۹۳). بررسی گسترش افقی شهر مشهد در چند دهه اخیر و تأثیر آن بر منابع آب پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ۴۶، شماره ۳
۱۳. پورعماد، م. (۱۳۸۶). شاخص های هویت در معماری مدارس هوشمند. تهران: همایش مدرسه ایرانی معماری ایرانی.
۱۴. پورجعفر، م.؛ پورجعفر (۱۳۹۱). الگوی پیشنهادی محله، با مرکزیت مسجد و فضاهای عمومی مورد نیاز در شهر ایرانی -اسلامی فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی شماره دهم
۱۵. پیر نیا، م. (۱۳۶۴). اصول معماری سنتی ایران. تهران: کیهان فرهنگی

۱۶. پیر نیا، م. (۱۳۶۹). شیوه های معماری ایرانی تهران: موسسه نشر هنر اسلامی.
۱۷. توسلی، م. (۱۳۶۹). اصول و طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران. تهران: انتشارات رودکی.
۱۸. توسلی، م. (۱۳۸۱). ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک تهران. انتشارات پیام نور.
۱۹. تیموری، ا. ثقه الاسلامی، ع. علی پور، ح. (۱۳۹۲). بررسی راهکارهای تأمین نیازهای کودکان در عرصه ی عمومی محله با تأکید بر ارتقاء پایداری اجتماعی. "کنفرانس معماری و شهرسازی و توسعه پایدار.
۲۰. ثقه الاسلامی، ع. (۱۳۹۱). مفهوم محله در شهر های معاصر ایران. مشهد: سخن گستر
۲۱. جلیط، ه. (۱۳۷۲)، پیدایش شهر اسلامی، ترجمه ابوالحسن سروقد مقدم، انتشارات آستان قدس رضوی.
۲۲. خاکساری، ع؛ ناصری، ل. صفارزاده، م (۱۳۹۳) امکان سنجی و اجرای طرح خیابان کامل در ایران برای دستیابی به توسعه پایدار محله محور مجله حمل و نقل . سال ۶ شماره ۲
۲۳. خاکپور، ب. پورعماد، م؛ مسگرانی، ن. (۱۳۹۳) تحلیل لایه های ادراکی معماری ایرانی اسلامی در پایتخت معنوی ایران *A Journal Of Multidisciplinary Research*
۲۴. خسروی، غ. (۱۳۹۲) ویژگی شهر اسلامی؛ مرکز مطالعات فرهنگی شهر تهران؛ سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران
۲۵. رهنما، م. (۱۳۸۷) اصول، مبانی و مدل های سنجش فرم کالبدی شهر. مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی
۲۶. سعیدی رضوانی، ع. (۱۳۳۸). بینش اسلامی و پدیده های جغرافیایی مشهد. بنیاد پژوهش های اسلامی.
۲۷. سعیدی رضوانی، ع. (۱۳۷۲). بینش اسلامی و پدیده های جغرافیایی، آستان قدس رضوی، مشهد.
۲۸. سیف الدینی، ف.د. (۱۳۷۸). روند شهرنشینی مساله شهرهای بزرگ، تهران: فصلنامه پژوهش های جغرافیایی، شماره ۳۶
۲۹. شیخ زین الدین، ح. (۱۳۷۵) معماری ایرانی؛ فصلنامه آبادی
۳۰. سلطانزاده، ح. (۱۳۶۷)، مقدمه ای بر تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۳۱. صارمی، ح. (۱۳۹۲). بررسی توسعه از درون شهر بروجرد، مدیریت شهری، شماره ۳۳.
۳۲. قاسمی، و. نگینی، س. (۱۳۹۱) باز یابی هویت محله ای در کلان شهرهای امروز (نمونه موردی محلات عباس آباد اصفهان)
۳۳. قالیباف، م؛ روستایی، م؛ رمضانزاده لسبویی، م؛ طاهری، م. (۱۳۹۰) ارزیابی کیفیت زندگی شهری فصلنامه علمی پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، سال نهم، ۳۳- شماره ۳۱
۳۴. قر بانی، ر. (۱۳۸۷) راهبرد رشد هوشمند در توسعه شهری سیستان و بلوچستان: جغرافیا و توسعه. سال ششم شماره ۱۲
۳۵. قرحلوم، (۱۳۸۶) شاخص های توسعه پایدار شهری، مشهد: جغرافیا و توسعه ناحیه ای شماره ۸
۳۶. کابلی فرشچی، س صیامی، ق مبهوت، م احمدی رستگار، ع. (۱۳۹۲). بررسی جایگاه مرکز محله در شکل گیری محله ای کنفرانس معماری و شهرسازی و توسعه پایدار.
۳۷. گلنکار، ک (۱۳۷۹) «طراحی شهر پایدار در شهرهای کویر ایران» نشریه هنرهای زیبا، شماره ۸
۳۸. عبدالمهی، م صرافی، م. توکلی نیا، ج. (۱۳۹۳) بررسی نظری مفهوم محله و بازتعریف آن با تأکید بر شرایط محله های شهری ایران پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۶۹
۳۹. عزیزی، م. (۱۳۸۵). محله مسکونی پایدار، مجله هنر های زیبا ۲۷
۴۰. غفاری، غ، امید ی، ر (۱۳۸۸) کیفیت زندگی شاخص توسعه اجتماعی، نشر شیرازه
۴۱. غلامی، س. مشکینی، ا. دویران؛ (۱۳۹۴) طراحی فضایی محلات شهری با تأکید بر اصول دین اسلام در شهر ایرانی اسلامی هویت شهر شماره بیست و دوم / سال نهم
۴۲. مظاهرائی تیرانی، ر. یزادفر، س لبتکوهی، س. (۱۳۹۲). بررسی فرهنگ در معماری بومی سستی محله ها و کوچه های مسکونی مسلمان نشین. کنفرانس توسعه پایدار
۴۳. مهدوی نژاد، م، (۱۳۸۹)، هویت معماری، تبیین معنای هویت در دوره های پیشامدرن، مدرن و فرامدرن، هویت شهر، شماره ۷
۴۴. مهدوی نژاد، م؛ دهقانی، ف؛ برومند، ب. (۱۳۹۴) جایگاه «ویکرد اسلامی» به معماری در ایران معاصر <http://rasekhoon.net/article/show>
۴۵. مهد یز، اده، جواد (۱۳۸۵)، برنامه ریزی راهبردی توسعه کیفیت زندگی در محلات بافت جدید و قدیم شهری
۴۶. مهندسین مشاور آرمان شهر.. (۱۳۸۸). طرح تفصیلی حوزه میانی شرقی شهد
۴۷. مجموعه مقالات (۱۹۹۳)، اداره تئیمیر متلکات الاوقاف، جده، مملکه العربیه السعودیه
۴۸. مولوی، م. (۱۳۹۱) راهنمای رشد هوشمند شهری انتشارات دانشگاه گیلان
۴۹. تقی زاده، م. (۱۳۸۷). شهر و معماری اسلامی، تجلیات و عینیات. تهران: انتشارات مانی.
۵۰. هدایت، م. ۱۳۹۱. بررسی عناصر شکل دهنده و دلایل وجودی آن ها در خانه های بافت تاریخی بوشهر. نشریه شهر و معماری بومی

51. Abu-Lughod, J. L., (1987), The Islamic City: History Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance, International Journal of Middle East Studies, Vol. 19, No. 2.
52. Cowan, R. (2005). The Dictionary of Urbanism, London, Streetwise Press
53. Chrysochoou, Maria, et al. (2012). A GIS and indexing scheme to screen brownfields for area-wide redevelopment planning, Landscape and Urban Planning 105,
54. Dowens, 2005 Smartgrowth: why we discuss it more than we do it journal of the American planning association
55. Daniels, T. (1997), Holding our Ground, protecting America farms - Ehlers, E. (1978): Rentenkaptalismus und Stadtentwicklung im Vorderen orient, in Erdkunde 32
56. Elkin, Tim and Duncan McLaren and Mayer Hillman. (1991). Reviving the city: Towards sustainable urban development, London: Friends of the Earth.
57. Glaster, G, et al., (2001). Wrestling Sprawl to the Ground: Defining and Measuring an Elusive Concept, Housing Policy Debate, Volume 12, Issue 4
58. Hagan, Susannah. (2002). Cities of field: Cyberspace and urban space. In Architecture, city environment. Proceedings of PLEA 2002, ed. Steemers Koen and Simos Yannas, 348-352. London: James & James
59. Hawkins, Christopher V. (2011). Smart Growth Policy Choice: A Resource Dependency and Local Governance Explanation, The Policy Studies Journal, Vol. 39, No. 4
60. Hisham, M. (2003), Traditional Islamic principles of built environment. New York, Routledge curzon.
61. International city/county Management Association & smart growth network (2011) Getting to smart growth
62. Jenks, Mike. (2000). The acceptability of urban intensification. In Achieving Sustainable Urban Form, ed. K. Williams, K. Burton, E. and Jenks, M, 84-96. London: E&FN spon
63. Jamalinezhad, M., Talakesh, S. M. & Khalifeh Soltani S. H.; (2012) Islamic Principles and Culture Applied to Improve Life Quality in Islamic Cities, Social and Behavioral Sciences 35
64. Litman, Todd. (2005). Evaluating Criticism Of Smart Growth, Victoria transport policy institute. (www.vtppi.org)
65. Litman todd (2011), planning princips and practies. victoria transport policy institute
66. Menon, Neha. (2004). Urban sprawl", Vision the journal of the WSC-SD, Vol 2, No 3
67. Menzoor, S. (1989), tradition and development Phd. The sis chalmers university of technology, school of arctecture Sweden
68. Moghtin, c., (2006). Urban Design, Butter
69. Osman A. M. (1997), Islamic Medina. Translation By: Cheraghi, Tehran: Amir Kabir Publications.
70. SGN. (2002). What is Smart Growth, Smart Growth Network, US Environmental Protection Agency, www.epa.gov/smartgrowth
71. Smart Growth for Coastal and Waterfront Communities EPA-231-K-09-001 September 2009 <http://coastalsmartgrowth.noaa.gov>
72. Saoud, R. B. (1997), M. Phil, PhD, Researcher at the Foundation for Science Technology and Civilisation
73. Tsai, Yu-Hsin (2005). "Quantifying urban form: Compactness versus Sprawl", Urban Studies, Vol. 42, No 1
74. U.S. GSA. (2010) privately owned vehielle Mieage Reimbursement Rates, Avilable: www.gsa.gov/mileage. Accessed
75. U.S. BTS, (2001) Highlights of the National Household Travel Survey. U.S. Bureau of ransportation Statistics. Available: <http://www.bts.gov>
76. Veenhoven, R., quality of life research, (2007), 21 Country sociology, a reference Hand book sage, thouthend oaks, California use, V.z
77. Wheeler, S. (1996) Sustainable Urban dev elopment: Alitrature review and analysis University of california a berkely press, california
78. Wirth, E. (2000), Die Orientalische Stadt im Islamischen Vorderasien und Nordafrika Band I und II, Verlag Philipp von Zabern, Mainz. A